

TAITEEN SANANVAPPAUS

Joy Hyvärinen

tammikuu 2023

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen-lisensillä.
Tarkastele lisenssiä osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>

Suomen Kulttuurirahaston Uudenmaan rahaston myöntämä apuraha mahdollisti tämän oppaan kirjoittamisen.

Sisällysluettelo

Oppaasta	5
Om guiden.....	5
About this guide.....	5
1 Johdanto.....	7
1.1 Taiteen sananvapaus ja taiteen vapaus	8
Lähteitä ja lisätietoja.....	9
2 Tausta: sananvapaus.....	10
2.1 Sananvapauden osa-alueita.....	10
2.1.1 Lehdistönvapaus.....	10
2.1.2 Korkeakoulujen sananvapaus.....	10
2.1.3 Sananvapaus internetissä	11
Lähteitä ja lisätietoja.....	13
3 Oikeus taiteen sananvapauteen.....	14
3.1 Sananvapaus on perusoikeus.....	14
3.2 Sananvapauden rajoittaminen.....	15
3.2.1 Baltic Circle-festivaali vuonna 2014: alaston nainen Helsingin keskustassa	15
3.3 Kansainväliset sopimukset	16
3.3.1 Euroopan ihmisoikeussopimus	18
3.3.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.....	19
3.3.3 Loukkaavat, järkyttävät ja häiritsevät ilmaisut: Handyside-tapaus.....	19
3.4 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: taiteen sananvapautta koskevia tapauksia	20
3.4.1 Suuret maalaukset seksistä: Müller ym. v. Sveitsi 1988	20
3.4.2 Satiirinen tragedia ja uskonto: Otto-Preminger-Institut v. Itävalta 1994	21
3.4.3 Pyhä nunna, erotiikka ja ekstaasi: Wingrove v. Yhdistynyt kuningaskunta 1996.....	22
3.4.4 Runoantologia kielletty separatistipropagandana: Karataş v. Turkki 1999	22
3.4.5 Tositapahtumiin perustuva romaani: Alınak v. Turkki 2005.....	23
3.4.6 Seksi-kollaasi ja poliitikko: Vereinigung Bildender Künstler v. Itävalta 2007.....	23
3.4.7 Äärioikeistojohtajan kunnia ja romaani: Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July v. Ranska 2007	24
3.4.8 Kananmunien paistaminen sotilasmuistomerkin ikuisella liekillä: Sinkova v. Ukraina 2018	25
3.4.9 Pussy Riotin performanssi katedraalissa: Mariya Alekhina ym. v. Venäjä 2018	26

3.5	EU:n lainsäädäntö	27
3.5.1	Tausta	27
3.5.2	EU:n digipalvelussäädös ja digimarkkinasäädös	27
	Lähteitä ja lisätietoja	29
4	Taiteen sananvapaus: haasteita	31
4.1	Tausta	31
4.2	Vihapuhe	31
4.3	Maalittaminen	33
4.4	Väärä tieto ja tiedon väärinkäyttö	33
4.5	Taiteenalan toimijoiden turvallisuus	35
4.6	Itsesensuuri	35
4.7	Lait ja määräykset	36
4.7.1	Taide julkisilla paikoilla	36
4.8	Terrorismi ja terrorisminvastaiset toimenpiteet	37
4.9	Kulttuuripolitiikka ja ”markkinasensuuri”	38
4.10	Tekijänoikeus	38
4.10.1	EU:n tekijänoikeusdirektiivi ja taiteen sananvapaus	39
4.11	Haasteet taiteen sananvapaudelle internetissä	40
4.11.1	Metan valvontalautakunta ja wampum-vyö	41
	Lähteitä ja lisätietoja	44
5	Taide pahan välineenä	46
5.1	Tausta	46
5.2	Ruandan kansanmurha: Simon Bikindin laulut	46
	Lähteitä ja lisätietoja	48
6	Taiteen sananvapaus eri maissa	49
6.1	Gloaalinen tilanne	49
6.1.1	Koronapandemian vaikutukset	50
6.1.2	Freemuse-järjestön vuosikatsaus	50
	Lähteitä ja lisätietoja	52
6.2	Yhdysvallat	53
6.2.1	Kiihtyvä kampanja: kirjat tähtäimessä kirjastoissa ja kouluissa	54
	Lähteitä ja lisätietoja	56
6.3	Eurooppa	57

6.3.1	Drill-musiikki Britanniassa	57
6.3.2	Metan valvontalautakunta ja brittiläinen drill-musiikki	59
	Lähteitä ja lisätietoja.....	61
6.4	Pohjoismaat	62
6.4.1	Tanskan sananvapauskomissio	62
6.4.2	Norjan sananvapauskomissio.....	63
	Lähteitä ja lisätietoja.....	65
7	Taiteen sananvapaus Suomessa	66
7.1	Nykytilanne	66
7.2	Suomalaisia tapauksia	66
7.2.1	Hannu Salaman romaani Juhannustanssit.....	67
7.2.2	Harro Koskisen teokset Sikamessias ja Sikavaakuna	67
7.2.3	Teemu Mäen videoteos, jossa hän tappaa kissan.....	67
7.2.4	Ville Rannan piirrookset profeetta Muhammedista	68
7.2.5	Ulla Karttusen installaatio Neitsythuorakirkko.....	68
7.2.6	Vantaan kaupunki ja graffitintekijät	69
7.2.7	Kivinokan kesäteatterin Uppo-Nalle näytelmä ja rokotevastaiset tahot	70
7.3	Haasteita Suomessa.....	70
7.3.1	Jumalanpilkan rangaistavuus	71
7.3.2	Loppuhuomiot.....	72
	Lähteitä ja lisätietoja.....	74

Taiteen sananvapaus

Oppaasta

Tämä opas on tarkoitettu kaikille taiteen sananvapaudesta kiinnostuneille, sekä asiantuntijoille että muille. Opas käsittelee muun muassa taiteen sananvapauden oikeudellisia piirteitä, kansainvälisiä sopimuksia, taiteen sananvapautta koskevia tapauksia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa ja esimerkiksi EU:n lakeja. Se myös käsittelee taiteen sananvapauden haasteita ja tilanteita eri maissa, erityisesti Suomessa.

Om guiden

Denna guide riktar sig till alla som är intresserade av konstnärlig yttrandefrihet, såväl experter som andra. Guiden behandlar bland annat den konstnärliga yttrandefrihetens rättsliga drag, internationella avtal, fall som berört konstnärlig yttrandefrihet i Europeiska människorättsdomstolen, och till exempel EU-lagar. Den behandlar också utmaningar för den konstnärliga yttrandefriheten och situationer i olika länder, särskilt i Finland.

About this guide

This guide is intended for anyone interested in artistic freedom of expression, experts as well as others. Among the issues covered by the guide are the legal characteristics of the right to artistic freedom of expression, international agreements, cases in the European Court of Human Rights that have concerned artistic freedom of expression, and for example EU legislation. The guide also covers challenges to artistic freedom of expression and situations in different countries, in particular Finland.

1 Johdanto

Sananvapaus on usein haastava ja kiistelty aihe.

Taiteen sananvapaus voi olla erityisen haastava aihe. Taide voi herättää voimakkaita tunteita ja taide usein koettelee yhteiskunnan asettamia rajoja.

Taiteen sananvapaus on kuitenkin olennainen osa demokratiaa. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on painottanut taiteen tärkeätä roolia demokraattisessa yhteiskunnassa (ks. osio 3.4).

Osiot 1,2 ja 3 käsittelevät taiteen sananvapauden oikeudellisia piirteitä, kansainvälisiä sopimuksia, taiteen sananvapautta koskevia tapauksia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa ja EU:n lakeja.

Osio 4 keskittyy taiteen sananvapauden haasteisiin ja osio 5 huomioi, että taide voi myös olla pahan väline.

Osio 6 käsittelee taiteen sananvapautta eri maissa.

Osio 7 käsittelee taiteen sananvapautta, tapauksia ja haasteita Suomessa.

1.1 TAITEEN SANANVAPAUS JA TAITEEN VAPAUS

Taiteen sananvapaus on osa sananvapautta, joka on kaikille kuuluva perusoikeus. Joskus käytetään termiä ilmaisunvapaus, jolla yleensä tarkoitetaan samaa kuin sananvapaus.

Perustuslain mukaan jokaisella on sananvapaus, johon sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä (12 §).

Sananvapauteen kuuluu myös oikeus ilmaista itseään taiteellisesti, esimerkiksi musiikin, tanssin tai videotaiteen muodossa, ja oikeus vastaanottaa taidetta.

Lait ja valtioiden väliset kansainväliset sopimukset, jotka koskevat sananvapautta myös koskevat taiteen sananvapautta.

Sananvapaus ei ole rajaton, mutta ollakseen hyväksyttävää rajoitusten on oltava lainmukaisia ja niiden on noudatettava kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita.

Taiteen sananvapaus ja taiteen vapaus liittyvät läheisesti toisiinsa, mutta ne ovat erillisiä, erityyppisiä oikeuksia.

***Myös taiteen
vapaudesta, joka
on erillinen oikeus,
on säädetty
perustuslaissa.***

Myös taiteen vapaudesta on säädetty Suomen perustuslaissa. Perustuslain 16 § käsittelee sivistyksellisiä oikeuksia, erityisesti opetusta. Pykälän mukaan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu. Tämä myös suojaa taiteen sananvapautta.

Pauli Rautiainen on esittänyt kattavan tutkimuksen taiteen vapaudesta teoksessa Taiteen vapaus perusoikeutena, joka julkaistiin vuonna 2007 (ks. lähteitä ja lisätietoja). Rautiaisen mukaan taiteen vapauteen kuuluu, että julkinen valta ei saa puuttua taiteelliseen toimintaan, julkisen vallan pitää suojata taiteen vapautta ja yhteiskunnassa on turvattava taiteelle riittävät materiaaliset edellytykset.

Arkikielessä taiteen vapaudella voidaan tarkoittaa eri asioita eri asiayhteyksissä. Joskus sillä tarkoitetaan taiteen sananvapautta tai se voi esimerkiksi viitata yksittäisen taiteilijan taloudellisiin mahdollisuuksiin kehittää haluamaansa taidetta.

***Taiteen
sananvapaus on
osa sananvapautta,
joka on kaikille
kuuluva
perusoikeus.***

Lähteitä ja lisätietoja

Perustuslaki

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (haettu 13.1.2023)

Pauli Rautianen, Taiteen vapaus perusoikeutena. Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikön julkaisuja no 33 2007.

<https://www.taike.fi/fi/julkaisut/taiteen-vapaus-perusoikeutena> (haettu 13.1.2023)

Maria Hirvi-Ijäs & Sakarias Sokka, Suomen taide- ja taiteilijapolitiikka 2019, Cuporen tietovihko 2. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus CUPORE 2019.

https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2019/cupore_stt_tietovihko_web.pdf (haettu 22.11.2022)

2 Tausta: sananvapaus

2.1 SANANVAPAUDEN OSA-ALUEITA

Taiteen sananvapaus on yksi sananvapauden osa-alueista. Toisia tärkeitä osa-alueita ovat muun muassa lehdistönvapaus, korkeakoulujen sananvapaus ja sananvapaus internetissä.

Nämä liittyvät toisiinsa ja esimerkiksi internetin sananvapaus on nykyään hyvin tärkeä taiteen sananvapaudelle.

2.1.1 Lehdistönvapaus

Suomi on yleensä yksi johtavista maista kansainvälisissä lehdistönvapausvertailuissa, mutta Suomessa on myös merkittäviä haasteita, kuten toimittajiin kohdistuva häirintä.

Lehdistönvapaus on yksi demokraattisen yhteiskunnan perusosista. Vapaan lehdistön tehtävä on tarkkailla vallankäyttäjien toimintaa, nostaa esille yhteiskunnallisia epäkohtia ja varmistaa, että kansalaiset saavat tärkeitä tietoja.

Riippumattomuus valtiosta on edellytys lehdistönvapaudelle. Itsesäätely pyrkii varmistamaan riippumattomuuden.

Suomessa mediakustantajien ja toimittajien perustama Julkisen sanan neuvosto (JSN) puolustaa sanan- ja julkaisemisen vapautta ja valvoo että lehdistö noudattaa hyvää journalistista tapaa. Monessa muussa maassa on samantyyppisiä itsesäätelyelimiä.

Kuka tahansa voi tehdä kantelun neuvostolle, jos hänen mielestä media ei ole noudattanut hyvää journalistista tapaa. Vaikka JSN ei ole julkisen vallan elin, sen päätöksiä pidetään hyvin tärkeinä.

2.1.2 Korkeakoulujen sananvapaus

Keskustelu, kritiikki ja erimielisyydet ovat osa opiskelua ja tutkimusta. Kovakin arvostelu voi kuulua tähän. On yhteiskunnallisesti tärkeätä, että yliopistoissa ja korkeakouluissa voidaan keskustella vapaasti ja tuottaa uutta tietoa.

Häirintä, joka kohdistuu tutkijoihin uhkaa heidän sananvapautta. Sen voi aiheuttaa esimerkiksi kiistelty teema, johon tutkija keskittyy, tai se että tutkija on esittänyt mielipiteitä, joita jokin henkilö tai ryhmä eivät halua hyväksyä.

Tämä on noussut esille vakavana ongelmana Suomessa. Muun muassa Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta (TJNK) on kiinnittänyt huomiota häirintään, joka voi esimerkiksi johtaa siihen, että tutkija ei halua esiintyä julkisuudessa.

Korkeakoulujen sananvapauteen liittyy kiisteltäviä kysymyksiä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Britanniassa ”no-platforming”-ilmiö yliopistoissa on saanut huomiota medioissa.

Näissä tilanteissa opiskelijat ovat esimerkiksi vaatineet, että kutsu osallistua tilaisuuteen puhujana peruutetaan siksi että kutsuttu henkilö on esittänyt mielipiteitä, joita opiskelijat eivät hyväksy. Kyseessä voi olla esimerkiksi transihmisten oikeudet. Näiden opiskelijoiden näkökulmasta on yleensä kysymys ihmisoikeuksien turvaamisesta, toisten mielestä sensuurista ja sananvapauden kaventamisesta.

Suomessakin on käyty opetuksen sananvapauteen liittyviä kiivaita keskusteluja. Esimerkiksi vuonna 2020 jaettu Antirasistiset strategiat osaksi opetussuunnitelmaa-adressi sai huomiota medioissa. Yli 1 300 silloista tai entistä taidealan opiskelijaa allekirjoittivat adressin, jossa vaadittiin rakenteellisen rasismien poistamista kurssisisällöistä.

Tämä herätti keskustelua medioissa, esimerkiksi teosten mahdollisesta poistamisesta opetuksesta ja huolista, että voi tulla leimatuksi, jos ilmaisee mielipiteen, joka koetaan vääränä.

2.1.3 Sananvapaus internetissä

Internetin ja sosiaalisen median kasvava merkitys on luonut uusia haasteita taiteelliselle toiminnalle ja taiteen sananvapaudelle.

Metan omistama Instagram on tärkeä palvelu monelle taiteilijalle ja taiteesta kiinnostuneelle. Mutta esimerkiksi vuonna 2020 Instagram ei hyväksynyt kuvia taiteilija AdeYn Suomen valokuvataiteenmuseon näyttelystä, koska niissä oli alastomia ihmisiä.

***Internetin ja
sosiaalisen median
kasvava merkitys
on luonut
haasteita taiteen
sananvapaudelle.***

Internet, sosiaalinen media ja esimerkiksi pikaviestisovellukset kuten WhatsApp ja Signal ovat laajentaneet sananvapautta monella tavalla. Monet ihmiset monessa maassa ovat saaneet uusia mahdollisuuksia ilmaista itseään, saada tietoa, oppia, luoda ystävyysuhteita ja vaikuttaa yhteiskunnassa.

Internetin ja sosiaalisen median nopea kasvu on myös luonut uusia ja vakavia haasteita. Esimerkiksi terroristinen verkkosisältö, väärä tieto, ja aineisto, joka sisältää lapsiin

kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa voi levitä äärimmäisen nopeasti verkossa. Kuka tahansa voi saavuttaa valtavan määrän ihmisiä.

Sananvapautta koskevat lait pätevät internetissä ja sosiaalisessa mediassa niin kuin muualla, mutta rikosten tutkiminen ja lakien soveltaminen voi olla hyvin haastavaa. Lainsäädäntö ei myöskään ole kehittynyt yhtä nopeasti kuin verkkomaailma.

EU on reagoinut hyväksymällä vuonna 2022 kaksi suurta uutta lakia, digipalvelusäädöksen (Digital Services Act) ja digimarkkinasäädöksen (Digital Markets Act). Kaksiosainen lakipaketti pyrkii tekemään verkosta turvallisemman, vahvistamaan käyttäjien oikeuksia, lisäämään avoimuutta verkkoyritysten toiminnassa ja vähentämään jättyritysten markkinadominanssin haitallisia vaikutuksia (ks. osio 3.5.2).

Nykypäivän suuriin haasteisiin sananvapaudelle kuuluu monikansallisten jättyritysten ja palvelujen, esimerkiksi Metan (Facebookin ja Instagramin emoyhtiön), Alphabetin (Googlen emoyhtiön) ja kiinalaisen ByteDancein omistaman TikTokin ennennäkemätön dominanssi. Käytännössä näiden yritysten ja palvelujen käyttöehdot, säännöt ja päätökset usein määrittelevät sananvapauden rajat verkossa ja somessa.

Osa ongelmaa on, että verkkoalustat eivät sovelle omia sääntöjään johdonmukaisesti tai tehokkaasti. On yleistä, että esimerkiksi vihamielisiä postauksia, jotka ovat kiellettyjä palvelussa, ei poisteta.

Usein myös käyttäjän jakama sisältö, jonka pitäisi olla sallittu tulee poistetuksi tai pääsy siihen estetään (ks. myös osio 4.11 ja osio 6.3.2).

Virheet johtuvat suureksi osaksi siitä, että verkkoalustat käyttävät pääasiallisesti automatisoituja menetelmiä ihmisten jakaman valtavan sisällömäärän moderointiin. Automatisoidut menetelmät, joihin kuuluu algoritmeja, koneoppimista ja tekoälyä, tuottavat paljon virheitä. Voi olla hyvin haastavaa yrittää saada virheellinen moderointipäätös korjatuksi.

EU:n uusi digipalvelusäädös pyrkii puuttumaan muun muassa virheellisiin moderointipäätöksiin liittyviin ongelmiin.

Moderaattoreina työskentelevien ihmisten työolosuhteet ovat herättäneet kritiikkiä. Ihmisoikeusjärjestöt ja tutkivat toimittajat ovat kiinnittäneet huomiota huonoihin työolosuhteisiin ja siihen että työ, jossa pitää arvioida esimerkiksi erittäin väkivaltaisia kuvia, voi olla hyvin raskasta.

Lähteitä ja lisätietoja

Julkisen sanan neuvosto <https://jsn.fi/> (haettu 13.1.2023)

Katja Bargum, Tutkijoiden rohkeutta koetellaan somessa, TJNK 15.4.2019.
<https://tjnk.fi/fi/ajankohtaista/tutkijoiden-rohkeutta-koetellaan-somessa> (haettu 22.11.2022).

Aurora Rämö, Tämä ei nyt ole ookoo. Suomen Kuvalehti 11.12.2020.
<https://suomenkuvalehti.fi/kulttuuri/shakespeare-on-rakenteellista-vakivaltaa-opiskelijaa-kohtaan-taidekoulut-luovivat-opiskelijoiden-vaatimusten-keskella/?shared=1148185-b8710b50-10>
(haettu 22.11.2022)

Ilja Lehtinen, Muutamia kysymyksiä antirasistisista strategioista – eli miksi en allekirjoittanut adressia, 20.12.2020.
<https://iljalehtinen.medium.com/muutamia-kysymyksi%C3%A4-antirasistista-strategioista-74aef7286012>
(haettu 16.12.2022)

Laura Airola, Mitä Teatterikorkea-koulussa tapahtuu? Moni on huolissaan taideopiskelijoiden uudenlaisesta ideologiasta ja jopa fanaattisuudesta, Helsingin Sanomat 3.1.2021 päivitetty 4.1.2021.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000007717484.html> (haettu 22.11.2022)

Jussi Mankkinen, Instagram sensuroi suomalaismuseon näyttelyä: monikansalliset mediajätit päättävät, mitä näemme ja mitä emme, eikä se ole aina johdonmukaista 3.9.2020.
<https://yle.fi/uutiset/3-11525119> (haettu 22.11.2022).

Joy Hyvärinen, Yttrandefriheten idag. PEN Finland 06/2022.
<https://www.suomenpen.fi/userassets/uploads/2022/06/yttrandefriheten-idag-juni-2022.pdf>
(haettu 17.11.2022)

3 Oikeus taiteen sananvapauteen

3.1 SANANVAPAUS ON PERUSOIKEUS

Lait, jotka koskevat sananvapautta, myös koskevat taiteen sananvapautta. Sananvapaus kuuluu perusoikeuksiin, jotka on turvattu perustuslaissa. Perustuslain mukaan:

”Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä” (perustuslaki 12 §).

Sananvapauteen kuuluu sekä oikeus ilmaista itseään että oikeus vastaanottaa ilmaisuja muilta. Kuten mainittu siihen kuuluu myös oikeus ilmaista itseään taiteellisesti ja vastaanottaa taidetta.

Sananvapautta käsittelevän pykälän mukaan tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla ja lailla voidaan rajoittaa kuvaohjelmia lasten suojelemiseksi.

Kuvaohjelmiin kuuluvat esimerkiksi elokuvat, televisio-ohjelmat ja digipelit. Kuvaohjelmalain mukaan kuvaohjelmien tarjoajilla on velvollisuus luokitella ja merkitä kuvaohjelmat ikärajalla ja sisältösymbolilla. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin (KAVIn) mediakasvatus- ja kuvaohjelmayksikkö (MEKU) vastaa luokittelusta.

Perustuslain 17 § käsittelee kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Niihin kuuluu muun muassa, että saamelaisilla, romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Tässä pykälässä on myös säädetty, että viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Perustuslain mukaan jokaisella on myös esimerkiksi uskonnon ja omantunnon vapaus, johon kuuluu oikeus ilmaista vakaumus (11 §).

Perusoikeuksiin kuuluu myös muun muassa yhdenvertaisuus. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella (6 §).

Sananvapauden ja muiden oikeuksien välillä voi olla jänniteitä ja ristiriitoja. Joskus sananvapauden rajat ovat selvät, esimerkiksi silloin, kun on selvää, että joku on syylistynyt rikokseen.

Toisissa tilanteissa oikean ratkaisun löytäminen voi olla vaikeaa, kun on harkittava sananvapauden ja muiden oikeuksien, esimerkiksi sananvapauden ja yhdenvertaisuuden, suhdetta ja painoarvoja tietyssä tilanteessa.

3.2 SANANVAPAUDEN RAJOITTAMINEN

Sananvapaus ei ole rajoittamaton oikeus, mutta rajoitusten pitää noudattaa lakia ja ihmisoikeusvelvoitteita.

Esimerkiksi Suomen rikoslain säännökset kiihottamisesta kansanryhmää vastaan ja julkisesta kehottamisesta rikokseen ovat oikeudellisesti hyväksyttäviä sananvapauden rajoituksia.

Jumalanpilkkaa, joka on rikos Suomessa, käsitellään osiossa 7.3.1. Asiantuntijat ja sananvapautta puolustavat järjestöt ovat toistuvasti nostaneet esille, että jumalanpilkan kriminalisointi rajoittaa sananvapautta tavalla, joka ei ole hyväksyttävä.

3.2.1 Baltic Circle-festivaali vuonna 2014: alaston nainen Helsingin keskustassa

Tarkoitus oli, että 83-vuotias nainen esiintyisi alastomana lasikopissa Helsingin keskustassa.

Monet säännökset ja määräykset voivat rajoittaa taiteen sananvapautta. Q-teatterin ja Baltic Circle-festivaalin tapaus vuonna 2014 on esimerkki.

Tarkoitus oli esittää tilataideteos Lasipalatsin aukiolla Helsingin keskustassa osana Q-teatterin järjestämää Baltic Circle-festivaalia.

Teokseen kuului, että yhden päivän aikana 83-vuotias nainen istuisi ja makaisi alastomana lasivitriinissä. Taiteilija Dries Verhoeven pyrki muun muassa tuomaan esille ilmiöitä, joita ei ole totuttu näkemään kadulla ja herättämään keskustelua.

Poliisi kielsi esityksen, jossa nainen olisi esiintynyt alastomana **kokoontumislain** (15 §) nojalla. Tämä antaa poliisille oikeuden kieltää yleisötilaisuus, jos muut toimenpiteet eivät ole riittäviä ja jos esimerkiksi on ilmeistä, että tilaisuuden järjestäminen on lainvastaista.

Poliisi perusteli kieltopäätöksen sillä, että esitys olisi täyttänyt sukupuolisiveellisuuden julkista loukkaamista koskevan rikoksen tunnusmerkistön.

Poliisi oli kuitenkin ilmoittanut, että jos esiintyvällä naisella olisi alusvaatteet päällään, esitys sallittaisi. Vaikka se ei ollut alkuperäinen tarkoitus, esitys toteutettiin niin, että nainen oli pukeutunut alusvaatteisiin.

Korkein hallinto-oikeus käsitteli tapausta vuonna 2017, Helsingin hallinto-oikeuden hylättyä Q-teatterin valituksen.

Korkein hallinto-oikeus totesi, että esitys nautti sananvapauden suojaa ja sitä koski myös taiteen vapautta koskeva perusoikeussäännös.

Korkein hallinto-oikeus piti tulkinnanvaraisena, olisiko rikoksen tunnusmerkistö täyttynyt, jos esitys olisi toteutettu alkuperäisessä muodossaan. Oikeus katsoi, että poliisilaitoksen ei olisi pitänyt pitää ilmeisenä, että kohtauksen esittäminen alkuperäisessä muodossaan (ilman alusvaatteita) olisi ollut lainvastaista.

Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan poliisilla olisi myös ollut mahdollisuus keskeyttää lainvastainen tilaisuus kokoontumislain nojalla. Jälkikäteistä puuttumista on pidettävä lievempänä puuttumisena sananvapauden kuin tilaisuuden ennakkollista kieltämistä.

Päätöksessään korkein hallinto-oikeus katsoi, että poliisilla ei ollut oikeutta ennalta kieltää esitystä sen suunnitellussa muodossa. Helsingin hallinto-oikeuden ja poliisilaitoksen päätökset olivat lainvastaisia.

3.3 KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET

Sananvapaus on sekä perustuslaissa turvattu perusoikeus että kansainvälinen ihmisoikeus.

Useat kansainväliset valtioiden väliset sopimukset, joihin Suomi on liittynyt, käsittelevät sananvapautta.

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus) on yksi tärkeimmistä kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista.

Sopimuksen mukaan jokaisella on sananvapaus, joka sisältää vapauden hankkia, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia riippumatta alueellisista rajoista (19 artikla 2 kappale). Siihen kuuluu myös taiteellinen ilmaisu.¹

KP-sopimus sallii sananvapauden rajoittamisen, tietyin edellytyksin, ja sopimus myös velvoittaa sopimusvaltiot kieltämään tietynlaiset ilmaisut. Kaikki kansallisen, rotu- tai

¹ Englanninkielisessä alkuperäisversiossa: "Everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of his choice."

uskonnollisen vihan puoltaminen, joka merkitsee yllytystä syrjintään, vihollisuuksiin tai väkivaltaan, on kiellettävä lailla (20 artikla 2 kappale).

Myös kaikki propaganda sodan puolesta on kiellettävä lailla (20 artikla 1 kappale), mutta Suomi on tehnyt varauman. Suomi on ilmoittanut, ettei se sovelle tätä kappaletta, koska Suomen näkemys on, että sotapropagandan kieltäminen voi vaarantaa sananvapauden.

Yleiskommentti 34, joka tulkitsee KP-sopimusta selventää, että sopimuksen mukaan oikeus sananvapauteen suojaa myös ilmaisuja, jotka voivat olla erittäin loukkaavia tai vastenmielisiä,² jos niitä ei ole rajoitettu KP-sopimuksen ehtojen mukaisella tavalla.

YK:n Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (TSS-sopimuksen) 15 artiklan mukaan jokaisella on oikeus ottaa osaa kulttuurielämään ja sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan tieteelliselle tutkimukselle ja luovalle toiminnalle välttämätöntä vapautta.

Yleissopimus lapsen oikeuksista käsittelee sananvapautta artiklassa, joka mainitsee taiteen muodon. Sopimuksen mukaan lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemassa muodossa (13 artikla). Sopimuksen mukaan valtiot myös muun muassa tunnustavat lapsen oikeuden vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin (31 artikla).

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista käsittelee oikeutta sananvapauteen (21 artikla) ja myös muun muassa osallistumista kulttuurielämään (30 artikla).

Sopimuksessa valtiot tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa kulttuurielämään. Heidän kuuluu esimerkiksi saada käyttöönsä kulttuuriaineistoa saavutettavassa muodossa, päästä paikkoihin, joissa tarjotaan kulttuuriesityksiä tai -palveluja ja kehittää ja käyttää luovia, taiteellisia ja älyllisiä kykyjään paitsi omaksi hyödykseen myös yhteiskunnan rikastamiseksi (30 artikla).

YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unesco hyväksyi vuonna 2005 **yleissopimuksen kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojelemisesta ja edistämisestä**. Suomi on liittynyt sopimukseen, jonka johtaviin periaatteisiin kuuluu ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittaminen.

Sopimusvaltioiden tulee suojella ja edistää kulttuuri-ilmaisujen moninaisuutta ja pyrkiä toteuttamaan toimia eri kulttuuri-ilmaisujen edistämiseksi. Sopimuksen velvoitteet ovat

² Englanninkielisessä alkuperäisversiossa: "... even expression that may be regarded as deeply offensive ...".

kuitenkin luonteeltaan yleisiä ja tässä vaiheessa on epäselvää mikä sopimuksen vaikutus tulee olemaan.

Unesco hyväksyi vuonna 1980 **suosituksen taiteilijan asemasta**. Se ei ole valtioiden välinen oikeudellisesti sitova sopimus, mutta suositukseen viitataan usein ja Unesco seuraa sen soveltamista jäsenmaissa.

Suositus korostaa taiteen keskeistä tehtävää sekä yksilön että yhteisön elämässä ja kehityksessä, ja valtioiden velvollisuutta suojella, puolustaa ja tukea taiteilijoita ja heidän luomisvapauttaan. Suosituksen mukaan ilmaisu- ja viestintävapaus on edellytys kaikelle taiteelliselle toiminnalle ja jäsenvaltioiden tulisi huolehtia siitä, että taiteilijat rajoituksitta saavat sen suojan, jonka niin kansallinen kuin kansainvälinen ihmisoikeuslainsäädäntö antaa heille.

3.3.1 Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimus on tärkeä sopimus, muun muassa siksi, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin valvoo sen täytäntöönpanoa.

Ihmisoikeussopimus on Euroopan neuvoston sopimus. Euroopan neuvosto, joka perustettiin 1949, edistää ihmisoikeuksia ja demokratiaa (se ei ole sama kuin Eurooppa-neuvosto, joka on yksi EU:n toimielimistä).

Ihmisoikeussopimukseen kuuluu 46 valtiota, mukaan lukien Suomi ja muut EU-maat. Esimerkiksi Moldova, Turkki ja Ukraina ovat myös liittyneet ihmisoikeussopimukseen.

Syyskuusta 2022 lähtien Venäjä ei enää ole ihmisoikeussopimuksen sopimuspuoli. Euroopan neuvosto päätti maaliskuussa 2022 erottaa Venäjän neuvostosta, sen hyökättyä Ukrainaan.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan jokaisella on sananvapaus, joka

”... sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta”
(10 artikla).

Ihmisoikeussopimuksen mukaan tähän liittyy myös velvollisuuksia ja vastuuta ja siksi sananvapautta voidaan rajoittaa, jos rajoitukset täyttävät sopimuksen asettamat ehdot.

Rajoitusten täytyy perustua lakiin ja niiden on oltava välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa.

Rajoitukset ovat sallittuja vain tietyistä sopimuksessa mainituista syistä, esimerkiksi kansallisen turvallisuuden vuoksi, rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi tai muiden henkilöiden maineen turvaamiseksi (10 artikla 2 kappale).

3.3.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin valvoo, että sopimusvaltiot noudattavat ihmisoikeussopimusta.

Yksityishenkilöt ja esimerkiksi yritykset voivat tietyissä tilanteissa valittaa ihmisoikeustuomioistuimeen, jos heidän mielestään sopimusvaltio on rikkonut sopimusta. Ennen sitä on käytettävä kaikki mahdolliset oikeuskeinot kansallisella tasolla.

Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö tulkitsee ja selventää ihmisoikeussopimuksen sisältöä ja sopimusvaltioiden velvoitteita, muun muassa velvoitteita, jotka koskevat sananvapautta.

3.3.3 Loukkaavat, järkyttävät ja häiritsevät ilmaisut: Handyside-tapaus

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käsitteli sananvapautta tunnetussa tapauksessa Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta vuonna 1976.

Tapaus koski kirjaa, joka sisälsi tietoa seksistä nuorille. Britannian viranomaiset pitivät kirjaa säädyttömänä. Kustantaja Richard Handyside tuomittiin sakkoihin ja kirjat takavarikoitiin. Handyside valittiin tuomiostaan ihmisoikeustuomioistuimeen.

Ihmisoikeustuomioistuin hylkäsi valituksen, mutta päätökseen sisältyvällä linjauksella sananvapaudesta on ollut suuri vaikutus.

Handyside-tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin totesi, että sananvapaus ei suojaa vain myönteisinä, harmittomina tai yhdentekevinä pidettyjä tietoja. Oikeus sananvapauteen suojaa lähtökohtaisesti myös ilmaisuja, jotka ovat loukkaavia, järkyttäviä tai häiritseviä.³

Tuomioistuimen linjaus ei tarkoita, että sananvapaus aina suojaisi loukkaavia, järkyttäviä ja häiritseviä ilmaisuja. Kuten mainittu ihmisoikeussopimus sallii sananvapauden rajoittamisen, jos rajoitukset täyttävät ihmisoikeussopimuksen asettamat ehdot.

³ Englanniksi alkuperäisessä tekstissä: ”... offend, shock or disturb ...”.

Rajoitusten on perustuttava lakiin, niiden tarkoitus täytyy olla mainittu ihmisoikeussopimuksessa, esimerkiksi muiden henkilöiden maineen turvaaminen, ja niiden on oltava välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa.

3.4 EUROOPAN IHMISOIKEUSTUOMIOISTUIN: TAITEEN SANANVAPAUTTA KOSKEVIA TAPAUKSIA

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on käsitellyt taiteen sananvapautta useassa tapauksessa.

Tuomioistuin on muun muassa painottanut taiteen keskeistä roolia vapaassa ajatusten ja mielipiteiden vaihdossa, joka on olennaista demokraattisessa yhteiskunnassa.

Ratkaisuissaan tuomioistuin huomioi muun muassa, että valtioilla on niin sanottu harkintamarginaali, joka sallii kansallisten olosuhteiden huomioon ottamisen.

Harkintamarginaali on yleensä laajempi, jos on kysymys sananvapauden rajoituksista, joiden tarkoitus on moraalien suojaaminen, koska katsotaan, että kansalliset tuomioistuimet usein pystyvät parhaiten arvioimaan mikä on hyväksyttävää.

Harkintamarginaali on kapea, jos on kysymys ilmaisusta, joka on luonteeltaan poliittista.

Harkitessaan tapauksia tuomioistuin käsittelee monia eri seikkoja ja kysymyksiä.

Alla on lyhyesti kuvattu esimerkkejä tunnetuista tapauksista, joissa tuomioistuin on käsitellyt taiteen sananvapautta, ja joihin usein viitataan.

3.4.1 Suuret maalaukset seksistä: Müller ym. v. Sveitsi 1988

Kyseessä oli vuonna 1981 avattu taidenäyttely Fribourgin kaupungissa Sveitsissä. Josef Müllerin suurikokoiset maalaukset kuvasivat seksiä, muun muassa ihmisen ja eläimen seksiä.

Taiteilija ja näyttelyn järjestäjät tuomittiin sakkoihin. Maalaukset takavarikoitiin, mutta palautettiin useita vuosia myöhemmin.

***Suuret maalaukset
kuvasivat seksiä,
muun muassa
ihmisen ja eläimen
seksiä.***

Moraalin ja muiden oikeuksien suojaaminen, josta tässä tapauksessa oli kysymys, kuuluvat sallittuihin sananvapauden rajoittamisen tarkoituksiin ihmisoikeussopimuksessa (10 artikla 2 kappale).

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että näkemykset moraalista vaihtelevat paikasta ja ajasta riippuen ja tämän vuoksi kyseessä olevan maan viranomaisten näkemys julkisen moraalien

suojaamisesta on erityisen tärkeä. Tämän tyyppisissä tapauksissa valtioilla on yleensä laaja harkintamarginaali, jonka puitteissa viranomaiset kansallisella tasolla arvioivat mikä on hyväksyttävää.

Ihmisoikeustuomioistuin hylkäsi Müllerin ja näyttelyn järjestäjien valituksen, mutta myös painotti, että taiteen tekijät, esittäjät, levittäjät ja näytteille asettajat edistävät demokraattisessa yhteiskunnassa olennaista ajatusten ja mielipiteiden vaihtoa. Tämän vuoksi valtio ei saa kohtuuttomasti puuttua heidän sananvapauteen.

3.4.2 Satiirinen tragedia ja uskonto: Otto-Preminger-Institut v. Itävalta 1994

***Elokuvassa
Jumala suuteli
paholaista ja
kutsui häntä
ystäväkseen.***

Innsbruckissa sijaitseva Otto-Preminger-Instituutti oli ilmoittanut, että se aikoi näyttää elokuvan Das Liebeskonzil, jota instituutti kuvasi satiirisena tragediana.

Elokuva perustui Oskar Panizza vuonna 1894 ilmestyneeseen näytelmään. Näytelmän Jumala on vanha ja heikko, Jeesus vähä-älyinen mammanpoika ja Neitsyt Maria moraaliton määräälijä. Elokuvassa Jumala muun muassa suuteli paholaista ja kutsui häntä ystäväkseen.

Roomalaiskatolisen kirkon pyynnöstä Otto-Preminger-Instituutin johtajaa vastaan nostettiin syyte. Elokuva takavarikoitiin ja sen näyttäminen yleisölle estettiin.

Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tapauksessa piti huomioida sekä sananvapaus että muiden ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus.

Tuomioistuin painotti, että Tirolin osavaltiossa, jossa Innsbruck sijaitsee, ylivoimaisesti suurin osa väestöstä oli roomalaiskatolilaisia.

Ihmisoikeustuomioistuin hylkäsi Otto-Preminger-Instituutin valituksen (äänin 6-3).

3.4.3 Pyhä nunna, erotiikka ja ekstaasi: Wingrove v. Yhdistynyt kuningaskunta 1996

Elokuvaohjaaja Nigel Wingrove valitti päätöksestä, joka esti hänen tekemän videoteoksen näyttämisen yleisölle.

Noin 18 minuuttia pitkän videon (Visions of Ecstasy) keskeinen hahmo oli nunna Pyhä Teresa (Avilan Teresa).

Videossa hän muun muassa iski suuren naulan omaan käteensä ja levitti verta itsensä päälle. Hän suuteli intohimoisesti ristiinnaulittua Jeesusta ja naista.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että päätös estää videon näyttäminen ei ylittänyt kansallisen harkintamarginaalin rajoja, ja hylkäsi Wingroven valituksen.

***Videossa
Pyhästä
Teresasta oli
erotiikkaa ja
ekstaasia.***

3.4.4 Runoantologia kielletty separatistipropagandana: Karataş v. Turkki 1999

Hüseyin Karataş, kurditaustainen turkkilainen, julkaisi runoantologian, jossa muun muassa viitattiin ”Kurdistaniin”. Hänet tuomittiin vankeuteen ja sakkoihin separatistipropagandan levittämisestä terrorisminvastaisen lainsäädännön nojalla.

***Koska ilmaisu oli
taiteellista ja sen
vaikutus rajoitettu
runot olivat
enemmän syvän
ahdingon ilmaisu
kuin yllytys
kapinaan.***

Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan runot sisälsivät aggressiivisia kohtia, jotka olivat suunnattuja Turkin viranomaisia kohtaan. Kirjaimellisesti tulkittuina runot voitaisiin tulkita yllyttävän vihaan, kapinaan ja väkivaltaan.

Tuomioistuimen mukaan oli kuitenkin pidettävä mielessä, että viestinnän väline oli runous, taiteellinen ilmaisumuoto, jolla on pieni yleisö. Tämä rajoitti niiden vaikutusta ja Karataş ei ilmaissut mielipiteitänsä mediassa.

Koska kyseessä oli taiteellinen ilmaisu ja koska sen vaikutus oli rajoitettu, tuomioistuin katsoi, että runot olivat luonteeltaan enemmän syvän ahdingon ilmaisu vaikeassa tilanteessa kuin yllytys kapinaan.

Tuomioistuimen mukaan runoilla oli selvä poliittinen ulottuvuus ja oli huomioitava, että ihmisoikeussopimuksen mukaan mahdollisuudet puuttua poliittiseen puheeseen tai keskusteluun yleisestä edusta ovat hyvin rajoitetut.

Ratkaisussaan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että Turkki oli rikkonut ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa.

3.4.5 Tositapahtumiin perustuva romaani: Alınak v. Turkki 2005

Entinen kansanedustaja Mahmut Alınak kirjoitti fiktiivisen romaanin, joka perustui todellisiin tapahtumiin Ormaniçi-nimisessä kylässä Turkissa.

Kirjassa turvallisuusjoukkojen jäsenet syyllistyvät julmuuksiin kylän asukkaita vastaan. Kirja julkaistiin vuonna 1997 ja määrättiin takavarikoitavaksi.

Myös tässä tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että tietyt kohdat Alınakin romaanissa voitaisi kirjaimellisesti tulkittuina ymmärtää yllyttävän lukijoita vihaan, kapinaan ja väkivallan käyttöön.

Oli kuitenkin otettava huomioon, että viestinnän väline oli romaani. Tuomioistuimen mukaan se oli taiteellisen ilmaisun muoto, joka vetoaa suhteellisen pieneen yleisöön verrattuna esimerkiksi mediaan.

Vaikka tietyt kohdat romaanissa olivat sävyiltään vihamielisiä, tuomioistuin katsoi, että niiden taiteellisen luonteen ja rajoitetun vaikutuksen vuoksi ne eivät olleet yllytys väkivaltaan, mutta ilmaisivat syvää ahdinkoa traagisista tapahtumista.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että kirjan takavarikointi oli suhteeton toimenpide tavoiteltuihin päämääriin nähden, jota ei voitu pitää välttämättömänä demokraattisessa yhteiskunnassa. Turkki oli rikkonut ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa.

3.4.6 Seksi-kollaasi ja poliitikko: Vereinigung Bildender Künstler v. Itävalta 2007

Taiteilijoiden ryhmä Vereinigung Bildender Künstler järjesti näyttelyn Wienissä vuonna 1998, johon kuului taiteilija Otto Mühlin suurikokoinen (450 x 360 cm) teos.

Karikatyyrimäinen kollaasi esitti julkisia henkilöitä kuten nunna Äiti Teresaa, Itävallan kardinaalia ja tunnettuja poliitikkoja seksuaalisissa tilanteissa. Henkilöiden päät ja kasvot oli tehty suurennetuista lehtivalokuvista maalauksen päälle.

Kansanedustaja Meischbergerin vaatimuksen perusteella maalauksen näyttäminen kiellettiin.

Ihmisoikeustuomioistuin toisti, että taiteen tekijät, esittäjät, levittäjät ja näytteille asettajat edistävät demokraattisessa yhteiskunnassa olennaista ajatusten ja mielipiteiden vaihtoa. Tämän vuoksi valtio ei saa kohtuuttomasti puuttua heidän sananvapauteen.

***Nunna Äiti Teresa,
Itävallan kardinaali ja
poliitikkoja nähtiin
seksuaalisissa
tilanteissa kollaasissa.***

Sananvapauteen kuuluu kuitenkin ihmisoikeussopimuksen mukaan myös velvollisuuksia ja vastuuta (10 artikla 2 kappale). Niiden merkitys riippuu tilanteesta ja ilmaisuun käytetystä välineestä.

Ihmisoikeustuomioistuimen näkemys oli, että maalaus oli epärealistinen ja liioiteltu karikatyyri, jossa oli satiirisia elementtejä. Tuomioistuin totesi, että satiiri on taiteellisen ilmaisun ja yhteiskunnallisen kommentoinnin muoto ja siihen puuttumista pitää harkita tarkkaan.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi (äänin 4-3), että tässä tapauksessa Itävalta oli rikkonut 10 artiklaa.

3.4.7 Äärioikeistojohdajan kunnia ja romaani: Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July v. Ranska 2007

Mathieu Lindonin tositapahtumiin perustuva romaani *Le Procès de Jean-Marie Le Pen* (Jean-Marie Le Penin oikeudenkäynti) ilmestyi vuonna 1998.

Romaani nosti esille äärioikeistopuolueen johtaja Jean-Marie Le Penin roolin puolueen tukijoiden tekemissä rasistisissa murhissa vuonna 1995.

Romaanissa Le Peniä kutsuttiin muun muassa ”tappajajengin pomoksi”.

Lindonia ja kustantajaa Paul Otchakovsky-Laurensia syytettiin kunnianloukkauksesta.

Oikeusprosessin aikana päivälehti Libération julkaisi adressin, jonka oli allekirjoittanut 97 kirjailijaa.

Kirjailijoiden mukaan kohdat Lindonin romaanissa, joiden perusteella Otchakovsky-Laurens ja Lindon oli tuomittu, eivät olleet kunniaa loukkaavia.

Adressissa kirjailijat sanoivat olevansa itse valmiita kirjoittamaan samat kohdat romaanissa. Adressi toisti kyseessä olevat kohdat, joissa esimerkiksi viitattiin Le Peniin ”tappajajengin pomona” ja ”vampyyrina”.

Adressin perusteella myös Libérationin toimittaja Serge July tuomittiin kunnianloukkauksesta.

Ihmisoikeustuomioistuin toisti, että ihmisoikeussopimuksen sallimat mahdollisuudet puuttua sananvapauteen ovat hyvin rajoitetut, kun kyseessä on poliittinen keskustelu tai keskustelua yleisestä edusta.

Tuomioistuin otti huomioon, että Le Pen oli tunnettu ekstremistisistä mielipiteistensä ja oli tuomittu muun muassa rasmin lietsomisesta, loukkaavista ilmaisuista ja ihmisyyden vastaisten rikosten vähättelystä. Tämän vuoksi Le Penin piti myös sietää muiden ilmaisuja hänestä.

Kuitenkin myös kiistanalaiset poliitikot nauttivat ihmisoikeussopimuksen suojasta.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että tässä tapauksessa Ranska ei ollut rikkonut ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa.

3.4.8 Kananmunien paistaminen sotilasmuistomerkin ikuisella liekillä: Sinkova v. Ukraina 2018

Anna Sinkova kuului taiteilijaryhmään, joka oli tunnettu provosoivista julkisista esiintymisistään. Vuonna 2010 hän paistoi kananmunia paistinpannussa ikuisen liekin päällä Tuntemattoman sotilaan haudalla Kiovassa. Kaksi muuta henkilöä paistoivat makkaroita.

Ryhmä videoi tapahtuman ja jakoi videon internetissä. Tarkoitus oli protestoida kaasun käyttämisestä ja ikuisen liekin ylläpitämisen kustannuksista.

Sinkova tuomittiin kolmen vuoden ehdolliseen vankeuteen Tuntemattoman sotilaan haudan häpäisemisestä.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että Sinkovaa ei ollut rangaistu mielipiteensä ilmaisemisesta, vaan tietystä teosta tietyllä paikalla.

Tuomioistuimen näkemys oli, että Sinkovalla olisi ollut muita mahdollisuuksia ilmaista mielipiteensä rikkomatta lakia ja loukkaamatta kaatuneiden sotilaiden muistoa ja sotaveteraanien tunteita. Tuomioistuin myös huomioi, että Sinkova ei joutunut suorittamaan vankeusrangaistustaan.

Ukraina ei ollut loukannut ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa.

***Tuomioistuin katsoi,
että Sinkovaa ei
rangaistu mielipiteensä
ilmaisemisesta, vaan
tietystä teosta tietyllä
paikalla.***

3.4.9 Pussy Riotin performanssi katedraalissa: Mariya Alekhina⁴ ym. v. Venäjä 2018

Mariya Alekhina, Nadezhda Tolokonnikova ja Yekaterina Samutsevich kuuluivat feministiseen punkbändin Pussy Riotiin.

Ryhmä vastusti poliittista tilannetta Venäjällä ja ortodoksisen kirkon kriittistä suhtautumista mielenosoituksiin vaalituloksia vastaan. Ryhmä myös vastusti Vladimir Putinin osallistumista tuleviin presidentinvaaleihin.

Pussy Riot oli monesti esiintynyt julkisilla paikoilla, esimerkiksi metroasemalla ja raitiovaunun katolla.

Helmikuussa 2012 ryhmä yritti esittää Moskovassa sijaitsevan Kristus Vapahtajan katedraalissa ”punk-rukous”-kappaleen, jossa Neitsyt Mariaa pyydetään ajamaan Putin pois. Bändi oli kutsunut median edustajia paikalle.

Vartijat keskeyttivät performanssin, joka kesti vain hiukan yli minuutin.

Kolme ryhmän jäsentä, Alekhina, Tolokonnikova ja Samutsevich, tuomittiin melkein kahden vuoden vankeuteen yllytyksestä uskonnolliseen vihaan. Heidät armahdettiin myöhemmin muiden tuomittujen kanssa.

Venäläinen tuomioistuin myös määritteli Pussy Riotin videot, jotka oli ladattu ryhmän verkkosivustolle, ekstremistisiksi ja kielsi videot.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että Pussy Riotin esitys oli sekä taiteellinen että poliittinen ilmaisu.

Tuomioistuin korosti, että se on vaatinut erittäin painavia syitä, kun poliittista keskustelua rajoitetaan.

Tuomioistuin totesi, että ihmisoikeussopimuksen 10 artikla ei kuitenkaan luo automaattista oikeutta päästä tiettyyn paikkaan. Tuomioistuimen mukaan taiteellinen esitys tai poliittinen puhe paikassa, jonne yleisöllä on vapaa pääsy, voi edellyttää tiettyjen sääntöjen kunnioittamista.

Esityksen voitiin katsoa loukanneen käyttäytymissääntöjä paikassa, jossa harjoitetaan uskontoa. Periaatteessa jonkin tyyppiset seuraamukset olisivat voineet olla hyväksyttäviä muiden oikeuksien turvaamiseksi. Tuomioistuin pani merkille, että saman kappaleen esitys toisessa moskovalaisessa katedraalissa ei johtanut syytteisiin. Tässä tapauksessa rangaistukset olivat kuitenkin hyvin ankaria.

⁴ Nimet ovat kirjoitettuja samalla tavalla kuin tuomioistuimen asiakirjoissa.

Tuomioistuin katsoi, että Pussy Riotin esitys katedraalissa ei sisältänyt väkivaltaisia elementtejä eikä lietsanut tai pyrkinyt oikeuttamaan väkivaltaa, vihaa tai suvaitsemattomuutta uskovaisia kohtaan.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että Venäjä oli rikkonut ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa.

***Myös videoiden
määrittely
ekstremistisiksi
rikkoi 10 artiklaa.***

Tuomioistuin myös arvioi Pussy Riotin videoiden määrittelyä ekstremistisiksi.

Harkinnassaan ihmisoikeustuomioistuin esitti kriittisiä näkemyksiä kansallisen tuomioistuimen puutteellisista perusteluista.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että myös videoiden määrittely ekstremistisiksi rikkoi ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa.

3.5 EU:N LAINSÄÄDÄNTÖ

3.5.1 Tausta

EU:n laeilla on suuria vaikutuksia sananvapauten kaikissa EU-maissa. Useat EU:n asetukset ja direktiivit esimerkiksi koskevat sananvapautta internetissä ja sosiaalisessa mediassa.

Uusi vuonna 2022 hyväksytty lakipaketti, joka koostuu digipalvelusäädöksestä ja digimarkkinasäädöksestä, on tuomassa suuria muutoksia.

Uutta tekijänoikeusdirektiiviä ja sen vaikutuksia taiteen sananvapauten käsitellään osiossa 4.10.1.

3.5.2 EU:n digipalvelusäädös ja digimarkkinasäädös

EU:n digipalvelusäädös (Digital Services Act) ja digimarkkinasäädös (Digital Markets Act) hyväksyttiin vuonna 2022.

Molemmat ovat asetuksia, mikä tarkoittaa, että kaikkien EU-maiden on sovellettava niitä suoraan, ilman että tarvittaisi uutta kansallista lainsäädäntöä.

Taustalla ovat kasvavat huolet vakavista ongelmista kuten terroristisesta verkkosisällöstä, aineistosta, joka sisältää lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa ja esimerkiksi väärän tiedon leviämisestä verkossa.

Vaatimukset, että jättiyritykset kuten esimerkiksi Meta, Alphabet (Googlen emoyhtiö) ja ByteDance (TikTokin emoyhtiö) ottaisivat enemmän vastuuta käyttäjien jakamasta verkkosisällöstä ovat lisääntyneet.

Myös huolet suurten monikansallisten yritysten omistamien verkkoalustojen markkinadominanssista ja vaikutuksista EU:n sisämarkkinoihin, yritysten kilpailukykyyn ja kuluttajien oikeuksiin ovat kasvaneet.

Digipalvelusäädös ja digimarkkinasäädös ovat suuri askel eteenpäin internetin ja sosiaalisen median sääntelyssä.

Ne pyrkivät luomaan oikeudenmukaisemmat säännöt käyttäjille, tekemään verkosta turvallisemman ja rajoittamaan jättiyritysten markkinadominanssin haitallisia vaikutuksia.

Digipalvelusäädös sisältää uusia sääntöjä verkkoalustojen velvollisuuksista ja käyttäjien oikeuksista.

Uudet lait pyrkivät luomaan reilummat säännöt käyttäjille ja turvallisemman verkon sekä rajoittamaan jättiyritysten dominanssin haitallisia vaikutuksia.

Säädös pyrkii puuttumaan ongelmiin kuten lainvastaiseen sisältöön ja lisäämään avoimuutta verkkoalustojen toiminnassa sekä parantamaan käyttäjien suojaa. Se muun muassa velvoittaa verkkoalustat perustelemaan päätöksensä, esimerkiksi jos käyttäjän sisältö poistetaan.

Alustoilla pitää myös esimerkiksi olla sisäiset valituksen käsittelyjärjestelmät, jos käyttäjä haluaa valittaa esimerkiksi sisällön poistamisesta tai tilin sulkemisesta. ”Erittäin suurilla” verkkoalustoilla ja hakukoneilla, joilla on vähintään 45 miljoonaa käyttäjää, on lisävelvoitteita.

Digimarkkinasäädös kohdistuu pääasiallisesti hyvin suuriin yrityksiin, jotka täyttävät ”portinvartijan” määritelmän kriteerit. Uusi säädös antaa EU-komissiolle laajat valtuudet puuttua portinvartijoiden toimintaan ja markkinavaikutuksiin.

Portinvartijaksi nimetty yritys, joka ei noudata sääntöjä, voi saada merkittävät sakot - jos on kysymys toistuvista rikkomuksista jopa 20 prosenttia maailmanlaajuisesta kokonaisliikevaihdosta.

EU:n uusien lakien vaikutuksia voidaan odottaa myös EU:n ulkopuolella, koska lait koskevat globaalien jättiyritysten toimintaa. Ne ovat myös malli muiden maiden lainsäädännölle.

Taiteen sananvapautta internetissä ja sosiaalisessa mediassa käsitellään osiossa 4.11.

Lähteitä ja lisätietoja

Ihmisoikeuskeskus

<https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/> (haettu 13.1.2023)

Kuvaohjelmalaki

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110710> (haettu 13.1.2023)

KAVI

<https://kavi.fi/ikarajat/ammattilaiset/tarjoajat/> (haettu 27.12.2022)

Rikoslaki

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001> (haettu 13.1.2023)

Q-teatteri ja Baltic Circle-festivaali, Korkein hallinto-oikeus KHO:2017:151.

<https://www.kho.fi/fi/index/paatokset/vuosikirjapaatokset/1506671866837.html> (haettu 17.11.2022)

Kokoontumislaki

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990530> (haettu 13.1.2023)

Kansalaisyhteisö- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008/19760008_2 (haettu 24.11.2022)

Suomen varaumat.

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?chapter=4&clang=_en&mtdsg_no=IV-4&src=IND#EndDec (haettu 9.1.2023)

General comment No.34 on Article 19: Freedoms of opinion and expression CCPR/C/GC/34 29.7.2011.

<https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no34-article-19-freedoms-opinion-and> (haettu 27.12.2022)

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006/19760006_2 (haettu 24.11.2022)

Yleissopimus lapsen oikeuksista.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2 (haettu 9.1.2023)

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2 (haettu 24.11.2022)

Yleissopimus kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojelemisesta ja edistämisestä.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2007/20070017/20070017_2 (haettu 29.11.2022)

Unesco, Suositus taiteilijan asemasta.

<https://okm.fi/documents/1410845/3898342/Suositus+taiteilijan+asemasta.+Helsinki+1983.pdf/ddd78c32-f179-4caa-a9fd-f5d7a5c4c958/Suositus+taiteilijan+asemasta.+Helsinki+1983.pdf?version=1.0&t=1484222301000> (haettu 24.11.2022)

Mikä on Euroopan neuvosto

<https://www.coe.int/fi/web/about-us> (haettu 7.12.2022)

Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights 16.9.2022.

<https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights> (haettu 7.12.2022)

Resolution CM/Res(2022)3 on legal and financial consequences of the cessation of membership of the Russian Federation in the Council of Europe 23.3.2022.

https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5ee2f (haettu 9.1.2023)

Resolution of the European Court of Human Rights on the consequences of the cessation of membership of the Russian Federation to the Council of Europe in light of Article 58 of the European Convention on Human Rights 22.3.2022.

https://www.echr.coe.int/Documents/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG.pdf (haettu 9.1.2023)

Euroopan ihmisoikeussopimus
https://www.echr.coe.int/documents/convention_fin.pdf (haettu 7.12.2022)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/fin&c=> (haettu 7.12.2022)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksia

Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta 1976 (5493/72)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57499%22>]
(haettu 13.1.2023)

Müller ym. v. Sveitsi 1988 (10737/84)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2210737/84%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57487%22>]
(haettu 16.11.2022)

Otto-Preminger-Institut v. Itävalta 1994 (13470/87)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57897%22>]
(haettu 16.11.2022)

Wingrove v. Yhdistynyt kuningaskunta 1996 (17419/90)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58080%22>]
(haettu 16.11.2022)

Karataş v. Turkki 1999 (23168/94)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58274%22>]
(haettu 16.11.2022)

Almak v. Turkki 2005 (40287/98)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-68652%22>]
(haettu 16.11.2022)

Vereinigung Bildender Künstler v. Itävalta 2007 (68354/01)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2268354/01%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-79213%22>]
(haettu 16.11.2022)

Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July v. Ranska 2007 (21279/02, 36448/02)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2221279/02%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-82846%22>]
(haettu 16.11.2022)

Sinkova v. Ukraina 2018 (39496/11)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-181210%22>]
(haettu 29.22.2022)

Mariya Alekhina ym. v. Venäjä 2018 (38004/12)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2238004/12%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-184666%22>]
(haettu 16.11.2022)

Digipalvelusäädös voimaan marraskuussa – lisää suojaa käyttäjien oikeuksille.
<https://valtioneuvosto.fi/-/digipalvelusaados-voimaan-marraskuussa-lisaa-suojaa-kayttajien-oikeuksille> (haettu 17.12.2022)

EU:n digimarkkinasäädös tulee voimaan marraskuussa – uudet säännöt suurille verkkoalustoille.
<https://valtioneuvosto.fi/-/1410877/eu-n-digimarkkinasaados-tulee-voimaan-lokakuussa-uudet-saannot-suurille-verkkoalustoille> (haettu 17.12.2022)

4 Taiteen sananvapaus: haasteita

4.1 TAUSTA

Monet tahot ja monet tekijät voivat kaventaa taiteen sananvapautta. Esimerkiksi valtiot, jotka eivät salli oppositiota tai jotka sallivat vain vallanpitäjien hyväksymän taiteellisen toiminnan, lainsäädäntö, joka kieltää tietyntyyppiset ilmaisut, suurten kaupallisten yritysten valta ja itsesensuuri.

Valtiot ja viranomaiset ovat monessa maassa tärkeimmät tahot, joiden toimet kaventavat taiteen sananvapautta.

Myös ei-valtiollisilla tahoilla, esimerkiksi internetin monikansallisilla jättiyrityksillä, taidetta sponsoroivilla yrityksillä ja terroristijärjestöillä voi olla suuri vaikutus taiteen sananvapauteen.

Vuonna 2013 Farida Shaheed⁵, YK:n erityisraportoija kulttuurioikeuksien alalla, julkaisi **raportin oikeudesta taiteellisen ilmaisun ja luomisen vapauteen**, johon usein viitataan.

Raportissa Shaheed totesi, että kuten toimittajat ja ihmisoikeuspuolustajat, taiteilijat ovat alttiita riskeille koska heidän työhönsä kuuluu julkisen kiinnostuksen herättäminen.

Useasti lainatussa kohdassa Shaheed muun muassa painotti, että taideteos on luonteeltaan erilainen kuin ei-fiktiivinen ilmaisu. Tulkinnat taideteoksesta eivät välttämättä vastaa tekijän tarkoitusta ja olettamus taideteoksen viestistä on hyvin vaikea näyttää toteen. Shaheedin mukaan turvautuminen fiktion ja kuvitteelliseen on olennainen osa sitä vapautta, joka on välttämätön luovalle toiminnalle ja taiteelliselle ilmaisulle.⁶

4.2 VIHAPUHE

Huolet vihapuheesta ovat usein olleet esillä julkisessa keskustelussa Suomessa.

Termillä vihapuhe voi olla eri merkitys eri ihmisille. Suomen laki ei määrittele termiä ”vihapuhe” ja vihapuhe ei aina ole rikos, riippuen siitä mitä termillä tarkoitetaan tietyssä tilanteessa.

Suomen laki ei myöskään määrittele käsitettä ”viharikos”. Rangaistuksen koventamisperusteihin kuitenkin kuuluu:

⁵ Shaheed toimi erityisraportoijana 2009 – 2015.

⁶ Raportin kohta 37.

”... rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta” (rikoslaki 6 luku 5 §).

Kyseessä oleva rikos voi periaatteessa olla mikä tahansa, esimerkiksi kunnianloukkaus tai pahoinpitely.

Vihapuheelle ei myöskään ole kansainvälistä määritelmää, joka olisi yleisesti hyväksytty.

Euroopassa on usein viitattu Euroopan neuvoston ministerikomitean määritelmään vuodelta 1997.

Toukokuussa vuonna 2022 ministerikomitea hyväksyi suosituksen vihapuheesta, jossa vihapuhe määritellään seuraavasti (vapaasti käännettynä englanninkielisestä tekstistä):

”... kaikki ilmaisut, jotka yllyttävät, edistävät, levittävät tai oikeuttavat väkivaltaa, vihaa tai syrjintää henkilöä tai ryhmää vastaan tai jotka halventavat heitä todellisten tai väitettyjen oletettujen ominaisuuksiensa tai asemansa perusteella, kuten "rotu", väri, kieli, uskonto, kansallisuus, kansallinen tai etninen alkuperä, ikä, vammaisuus, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti tai seksuaalinen suuntautuminen”.⁷

Alaviite suosituksen tekstissä selventää, että koska kaikki ihmiset kuuluvat samaan lajiin, ministerikomitea kiistää teorian, jotka perustuvat eri rotujen olemassaoloon. Suosituksessa kuitenkin käytetään termiä “rotu” varmistaakseen, ettei niitä henkilöitä, joiden yleisesti ja virheellisesti katsotaan kuuluvan toiseen rotuun, jätetä ilman suojelua.

On tärkeää huomioida, että monet valtiot väärinkäyttävät lakeja ja syytteitä vihapuheesta esimerkiksi ihmisoikeusaktivistien, poliittisten vastustajien ja taiteilijoiden vaientamiseen.

Esimerkiksi Pussy Riot-tapauksessa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa (ks. osio 3.4.9), ryhmän jäsenet saivat vankeustuomiot yllytyksestä uskonnolliseen vihaan.

Pitää myös huomioida, että lainsäädäntö ja muut toimenpiteet, jotka pyrkivät torjumaan vihapuhetta, voivat rajoittaa sananvapautta merkittävästi koko yhteiskunnassa. On tärkeää, että lainsäädäntö ja muut toimenpiteet noudattavat kansainvälisiä ihmisoikeusnormeja.

Vihapuheen torjuntaan voidaan tarvita uutta lainsäädäntöä, mutta kyseessä voi myös olla, että olemassa olevia lakeja pitäisi soveltaa tehokkaammin ja johdonmukaisemmin. Riittämättömät resurssit rikosten tutkimiseen ja syytteiden nostamiseen voivat olla suurin ongelma.

⁷ Euroopan neuvosto (Council of Europe) aikaisempi suositus R(97)20 sekä suositus CM/Rec(2022)16.

4.3 MAALITTAMINEN

Suomessa on myös keskusteltu paljon maalittamisesta.

Maalittamisesta on kyse, kun joku yllyttää muita esimerkiksi lähettämään suuren määrän vihamielisiä viestejä toiselle henkilölle tai tekemään vihamielisiä, usein valheellisia, postauksia henkilöstä verkossa.

Maalittamiseen voi liittyä esimerkiksi yksityisten tietojen levittämistä tai aiheettomia rikosilmoituksia henkilöstä, johon maalittaminen kohdistuu.

***Emmi Mustonen
joutui kohteeksi t-
paidan vuoksi, jossa
Suomen vaakunan
leijona esitettiin
muun muassa
tummaihoisena.***

Esimerkiksi taiteilijoita, toimittajia, poliiseja ja syyttäjiä maalitetaan, mutta maalittaminen voi kohdistua keneen tahansa.

Kuvataiteilija Emmi Mustonen joutui vuonna 2016 maalittamisen kohteeksi ”Kaikkien leijona” t-paidan vuoksi.

T-paidassa Suomen vaakunan leijonan versioita esitettiin esimerkiksi tummaihoisena ja myös sateenkaarilipun kanssa. Mustonen sai muun muassa monta seksuaalisesti uhkaava viestiä.

Usein maalittamisen tavoite on vaientaa kohde, joka on esimerkiksi ilmaissut mielipiteitä, joita maalittaja ei hyväksy.

Maalittamiseen voi kuulua tekoja, jotka täyttävät rikoksen tunnusmerkistön, esimerkiksi kunnianloukkauksen tai vainoamisen.

Tätä kirjoittaessa mahdolliset maalittamiseen liittyvät muutokset rikoslakiin ovat käsittelyn alla.

4.4 VÄÄRÄ TIETO JA TIEDON VÄÄRINKÄYTTÖ

Väärä ja haitallinen tieto voivat levitä hyvin nopeasti, erityisesti verkossa tai esimerkiksi ryhmissä pikaviestisovelluksissa kuten WhatsAppissa.

Usein puhutaan misinformaatiosta (tahattomasti levitetystä väärästä tiedosta) ja disinformaatiosta (tahallisesti levitetystä väärästä tiedosta). Molemmat voivat aiheuttaa suuria vahinkoja.

Disinformaatio voi sisältää oikeaa tietoa, joka voi tehdä disinformaatioon sisältyvän väärän tiedon uskottavammaksi. Oikeata tietoa voidaan käyttää harhaanjohtavalla tavalla, esimerkiksi asettamalla valokuva tai video kontekstiin, johon se ei kuulu.

”Deep fake”-videot, tekaistut videot, jotka esittävät henkilöä tekemässä jotain, jota henkilö ei ole tehnyt, ovat yleisiä.

Väärän tiedon leviäminen voi olla vakava uhka kansalliselle turvallisuudelle. Disinformaatio voi esimerkiksi olla osa sodankäyntiä tai pyrkimyksiä vaikuttaa toisen valtion vaaleihin. Disinformaatio voi myös esimerkiksi liittyä rikolliseen toimintaan.

Väärän ja haitallisen tiedon leviämisen torjuminen on haastavaa. Toimenpiteillä voi olla merkittäviä seurauksia sananvapaudelle. Tähän liittyvää lainsäädäntöä ja muita toimenpiteitä väärinkäytetään monessa maassa, esimerkiksi lehdistön, taiteilijoiden ja poliittisten kriitikoiden vaientamiseen.

Medialukutaito, taito ymmärtää ja arvioida mediasisältöjä ja lähteitä, ja faktantarkastus ovat tärkeitä väärän tiedon ja tiedon väärinkäytön leviämisen estämisessä, mutta ne eivät yksin riitä.

Taiteella on rooli sekä väärän tiedon leviämisessä että sen torjumisessa. Taide voi välittää voimakkaita viestejä, esimerkiksi propagandan välineenä.

Taiteen avulla voidaan myös torjua väärää tietoa. Koronaviruspandemian alettua väärä tieto ja salaliittoteoriat levisivät nopeasti monessa maassa, muun muassa Afrikassa.

Tunnettu ugandalainen laulaja ja oppositiopoliitikko Bobi Wine teki yhdessä laulaja Nubian Lin kanssa kappaaleen ”Coronavirus alert”, joka kertoi ihmisille mitä pitää tehdä viruksen leviämisen estämiseksi. Wine kannusti musiikin- ja sisällöntekijöitä koko Afrikassa käyttämään kappaletta vapaasti ja siitä tuli myös osa Unescon kampanjaa.

Taide voi myös luoda uusia mahdollisuuksia puuttua väärään tietoon ja informaatiovaikuttamiseen.

***Bobi Wine antoi
kappaaleen
”Coronavirus
alert” vapaaseen
käyttöön.***

Googlen Jigsaw on toteuttanut hankkeen Rhizome-järjestön taiteilijoiden kanssa, joka pohti miten taide voisi vastustaa disinformaatiota.

Ryan Kuon ”Baby Faith” on naiivi botti, joka yrittää ymmärtää ihmisten tunteita.

Constant Dullaartin musikaalinen sonetti ”Chorus” nostaa esille käyttäjän uupumuksen hänen kohdatessaan internetin disinformaation ja propagandan.

Googlen Jigsaw on toteuttanut hankkeen disinformaatiosta Rhizome-järjestön taiteilijoiden kanssa.

4.5 TAITEENALAN TOIMIJOIDEN TURVALLISUUS

Taiteilijoiden ja taiteenalan toimijoiden turvallisuus on suurin sananvapauden vaikuttava rajoittava tekijä monessa maassa.

Taiteilijoita ja muita taiteenalan toimijoita murhataan, vangitaan ja uhataan jatkuvasti monessa maassa (ks. osio 6).

Riski, että joutuu väkivallan uhriksi tai esimerkiksi vangituksi tai turvallisuusviranomaisten tarkkailun kohteeksi on vahva pelote.

4.6 ITSESENSUURI

Monet tekijät voivat johtaa itsesensuuriin. Väkivallan ja esimerkiksi vangitsemisen riskin lisäksi muun muassa taloudellisen tuen tai esitystilojen menettämisen riski voi johtaa siihen, että taiteilija ei luo haluamaansa taidetta tai että hän välttää ilmaisemasta mielipiteitä.

Itsesensuuri on monessa maassa luonteeltaan piilevä ongelma ja ongelman laajuudesta on vaikea saada selvä käsitys. On myös harmaita alueita: esimerkiksi raja muiden ihmisten tunteiden huomioon ottamisen ja itsesensuurin välillä ei välttämättä aina ole selvä.

Yhdysvaltalaisen Artistic Freedom Initiative-järjestön vuonna 2022 julkaistu **raportti Puolan tilanteesta** Cultural Control: Censorship and Suppression of the Arts in Poland (kulttuurin hallinta: taiteen sensuuri ja tukahduttaminen Puolassa) kertoo taiteen sananvapauden pienenevästä tilasta ja laajalle levinneestä itsesensuurista.

Vallassa oleva Laki ja oikeus-puolue (PiS) on järjestelmällisesti pyrkinyt muuttamaan taide- ja kulttuurisektorit oman konservatiivisen ja kansallismielisen agendansa mukaiseksi. Esimerkiksi hlbtqi+ ihmiset ja teemat ovat usein tähtäimessä.

Taiteilijoilla ja kulttuurialan työntekijöillä, jotka eivät mukaudu PiS-puoleen agendaan, on hankaluuksia löytää töitä, heitä uhataan oikeudellisilla seurauksilla, valtion hallitsema media käy heidän kimppuun ja heitä voidaan uhata fyysisellä väkivallalla.

Taide- ja kulttuuri-instituutioiden johtoon on nimetty PiS-lojalisteja ja oikeusjärjestelmä on valjastettu rajoittamaan taiteellista ilmaisua, usein uskonnollisiin arvoihin liittyvien syytteiden kautta.

Raportin mukaan monet taiteilijat ymmärrettävästi sensuroivat itseään ja itesesensuuri on levinnyt laajalle. Taiteilijat esimerkiksi päättävät olla näyttämättä teoksia tai peruvat esityksiä.

4.7 LAIT JA MÄÄRÄYKSET

Monessa maassa lait ja määräykset rajoittavat taiteen sananvapautta tavalla, joka ei kunnioita ihmisoikeuksia.

Raportissaan taiteellisesta vapaudesta (ks. osio 4.1) YK:n erityisraportoija Farida Shaheed kiinnitti huomiota muun muassa puutteellisesti perusteltujen ja epäselvien määräysten ja lakien aiheuttamiin ongelmiin. Elokuviin ja taiteen julkiseen näyttämiseen voitiin esimerkiksi tarvita useita lupia, sekä valtiollisilta että ei-valtiollisilta toimijoilta.

Jumalanpilkkaa, joka on rikos muun muassa Suomessa, käsitellään osiossa 7.3.1.

4.7.1 Taide julkisilla paikoilla

Julkisten paikkojen käyttö taiteelliseen toimintaan antaa marginalisoituihin ryhmiin kuuluville mahdollisuuden vapaaseen pääsyyn taiteeseen.

Raportissaan Shaheed kiinnitti huomiota sääntöihin, jotka koskevat julkisia paikkoja. Säännöt voivat vaikuttaa esimerkiksi katuteatteriin, graffititaiteeseen tai taideteoksien esittämiseen.

Hän esitti, että julkisten paikkojen käyttö taiteelliseen toimintaan on välttämätöntä, koska se antaa ihmisille, myös marginalisoituihin ryhmiin kuuluville, mahdollisuuden vapaaseen pääsyyn taiteeseen.

Esimerkiksi Britanniassa julkisten paikkojen yksityistäminen ja sen vaikutukset muun muassa taiteelliseen toimintaan on saanut huomiota mediassa.

Yksityinen omistaja ei välttämättä pidä taiteellista toimintaa, joka olisi sallittu julkisessa omistuksessa olevalla paikalla, sopivana hänen omistamalla paikalla. Esimerkiksi Lontoon keskustassa yksityiset vartijat ovat käskeneet taiteilijoita, jotka maalasivat kaupunkimaisemaa, poistumaan.

Farida Shaheedin seuraaja Karima Bennoune⁸ julkaisi vuonna 2019 raportin, joka käsitteli kulttuurisia oikeuksia ja julkisia paikkoja. Raportissa hän muun muassa käsitteli julkisen paikan eri määritelmiä sekä korosti yhdenvertaisuutta ja kaikkien pääsyä julkisiin paikkoihin.

Bennoune ilmaisi huolensa julkisten paikkojen yksityistämisen mahdollisista negatiivisista vaikutuksista kulttuuriin oikeuksiin.

Bennoune myös pani merkille, että tietyissä olosuhteissa julkisten paikkojen yksityistäminen voi sallia toimintaa, joka ei olisi mahdollista muilla julkisilla paikoilla. Esimerkiksi Karachissa ja Lahoressa Pakistanissa yksityisessä omistuksessa olevilla paikoilla oli käyty avoimia keskusteluja kulttuurista ja ihmisoikeuksista.

4.8 TERRORISMI JA TERRORISMINVASTAISET TOIMENPITEET

Terrorismi on äärimmäisen vakava uhka kansalliselle turvallisuudelle. Monessa maassa se on myös suora uhka taiteen sananvapaudelle.

***Itsemurhapommittaja
iski kouluun, jossa
esitettiin
itsemurhapommituksia
vastustavaa
näytelmää.***

Esimerkiksi vuonna 2014 Kabulissa Afganistanissa teini-ikäinen itsemurhapommittaja räjäytti itsensä koulussa, jossa esitettiin itsemurhapommituksia vastustavaa näytelmää. Useat ihmiset kuolivat.

Satiirinen ranskalainen Charlie Hebdo-lehti, joka oli julkaissut pilakuvia profeetta Muhammedista, joutui terroristi-iskun kohteeksi Pariisissa vuonna 2015. Iskussa kuoli 12 ihmistä.

Myös terrorisminvastaiset toimenpiteet voivat olla merkittävä uhka taiteen sananvapaudelle.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Dunja Mijatović varoitti vuonna 2018 terrorismilainsäädännön trendistä, joka uhkaa sananvapautta Euroopassa. Mijatović nosti esille muun muassa Espanjan rikoslain, jonka perusteella rap-artistejä on tuomittu terrorismin ihannoinnista.

⁸ Bennoune toimi erityisraportoijana 2015 – 2021.

Freemuse-järjestö, joka puolustaa taiteen sananvapautta, on myös nostanut esille terrorisminvastaiseen lainsäädäntöön perustuvat toimenpiteet vakavana uhkana taiteen sananvapaudelle Euroopassa.

Järjestö kiinnitti huomiota tapauksiin esimerkiksi Turkissa ja Espanjassa raportissaan Security, Creativity, Tolerance and their Co-existence: The New European Agenda on Artistic Freedom of Expression (turvallisuus, luovuus, suvaitsevuus ja niiden rinnakaiselo: uusi eurooppalainen taiteen sananvapauden agenda), joka julkaistiin vuonna 2020 (ks. myös osio 6.3).

4.9 KULTTUURIPOLITIikka JA ”MARKKINASENSUURI”

Raportissaan taiteellisesta vapaudesta YK:n erityisraportoija Farida Shaheed totesi, että kulttuuripolitiikka voi toimia sensuurina, kun taloudellinen tuki kohdistetaan toimijoille, joiden poliittiset näkemykset viranomaiset hyväksyvät.

Shaheed huomioi, että yksityiset taideinstituutiot voivat esimerkiksi tehdä kiistanalaisen taiteen esittämisen mahdolliseksi, mutta katsoi, että sponsoroinnin kasvavan roolin vaikutuksia pitäisi arvioida.

Hän nosti esille kaupallisten paineiden aiheuttaman ”markkinasensuurin”.

Shaheed ilmaisi huolensa muun muassa yritysten konsolidoinnista ja suurista median, taiteen ja viihteen yritysimperiumeista. Nämä voivat hallita koko prosessia taiteen luomisesta jakeluun.

4.10 TEKIJÄNOIKEUS

Tekijänoikeus suojaa taiteilijan oikeuksia, mutta tekijänoikeuslaeilla voi olla kaventavia vaikutuksia taiteen sananvapauteen.

Raportissaan taiteellisesta vapaudesta YK:n erityisraportoija Farida Shaheed kiinnitti huomiota tekijänoikeuksiin liittyviin ongelmiin.

Hän muun muassa pani merkille, että keskustelu tästä oli esillä erityisesti hiphop- ja rap-maailmassa, jossa sämplääminen on hyvin tärkeitä. Sämpläämisessä (tai samplaamisessa) käytetään toisen tekemän musiikin pätkiä omassa musiikissa.

Vuonna 2014 Shaheed julkaisi raportin tekijänoikeuspolitiikasta ja oikeudesta tieteeseen ja kulttuuriin. Hän suositti muun muassa, että koska taiteilijat ovat huomattavasti heikommassa

neuvotteluasemassa suhteessa esimerkiksi kustantajiin, valtioiden pitäisi suojata taiteilijoita hyväksikäytöltä, joka voi liittyä lisensointiin ja tekijänoikeuskorvauksiin.

4.10.1 EU:n tekijänoikeusdirektiivi ja taiteen sananvapaus

EU:n uusi tekijänoikeusdirektiivi (DSM-direktiivi) on tärkeä taiteentalalle.

Direktiivi pyrkii vahvistamaan taiteilijoiden oikeuksia, mutta on myös riski, että sillä tulee olemaan negatiivisia vaikutuksia taiteen sananvapauteen internetissä ja sosiaalisessa mediassa.

Direktiivin mukaan EU-maiden pitää muun muassa varmistaa, että tekijöillä ja esittävillä taiteilijoilla on oikeus asianmukaiseen ja oikeasuhteiseen korvaukseen (18 artikla).

EU-mailla oli voimakkaasti eriäviä näkemyksiä tekijänoikeusdirektiivistä.

Direktiivi myös sisältää esimerkiksi avoimuusvelvoitteen, jonka mukaan tekijöiden ja esittävien taiteilijoiden on saatava säännöllisesti tietoja teostensa ja esitystensä hyödyntämistavoista sekä syntyneistä tuloista ja korvauksista (19 artikla).

EU-mailla oli voimakkaasti eriäviä näkemyksiä tekijänoikeusdirektiivistä. Vaikeiden neuvotteluiden jälkeen EU-parlamentti hyväksyi direktiivin äänin 348-274.

Direktiivit ovat EU:n lakeja, jotka sisältävät tavoitteet ja pääsäännöt. EU-maat päättävät itse yksityiskohdista ja muuttavat kansallisen lainsäädännön direktiivin mukaiseksi.

EU-maiden olisi pitänyt muuttaa kansallista lainsäädäntöään viimeistään 7.6.2021 tekijänoikeusdirektiivin mukaiseksi, mutta useat maat myöhästyivät, mukaan luettuna Suomi.

Yksi keskeisistä kiistoista neuvotteluissa direktiivistä ja sen täytäntöönpanosta liittyy 17 artiklaan ja sananvapauteen internetissä ja sosiaalisessa mediassa.

Suomessa lainvalmisteluprosessiin on liittynyt huomattavia vaikeuksia ja erimielisyyksiä, erityisesti 17 artiklasta. Tätä kirjoittaessa prosessia ei ole vielä viety loppuun.

Kyseessä oleva artikla koskee ”arvokuilua”, tilannetta, jossa verkkoalustat hyötyvät esimerkiksi musiikkista tai kuvista maksamatta korvausta.

Yleisenä pääsääntönä verkkoalustoja ei ole pidetty vastuussa käyttäjien lataamasta lainvastaisesta sisällöstä, jos verkkoalusta ei ollut tietoinen sisällöstä tai poisti sen heti saatuaan tiedon siitä.

Tekijänoikeusdirektiivin 17 artikla muuttaa tilannetta, koska se kiristää verkkoalustojen vastuuta huomattavasti, kun on kyse sisällöstä, joka loukkaa tekijänoikeuksia.

Direktiivin mukaan tietyn tyyppisten verkkopalvelujen, jotka ovat määriteltyjä direktiivissä ja jotka välittävät tai saattavat yleisön saataviin tekijänoikeudella suojattua aineistoa pitää saada siihen lupa oikeudenhaltijalta. Esimerkiksi Facebook ja YouTube kuuluvat näihin palveluihin.

Jos palvelu ei ole saanut lupaa käyttää sisältöä, joka on ladattu sen palveluun, palvelu on vastuussa luvattomasta yleisölle välittämisestä, jos se ei pysty näyttämään, että se on toteuttanut tiettyjä tekijänoikeusdirektiivissä mainittuja toimia saadakseen luvan.

Tämä oli hyvin kiistelty aihe EU-maiden neuvotteluissa direktiivin lopullisesta muodosta.

Monet sananvapautta puolustavat järjestöt katsoivat, että muutoksella olisi merkittäviä haitallisia seurauksia sananvapaudelle ja vapaalle tiedonvälitykselle verkossa.

Palvelujen automaattiset moderointijärjestelmät usein poistavat sisältöä, jonka pitäisi olla sallittua, muun muassa taiteellista sisältöä (ks. osio 2.1.3 ja 4.11 alla).

Tekijänoikeusdirektiiviin liittyy huomattava riski, että välttääkseen vastuuta verkkopalvelut lisäävät sisällön poistamista merkittävästi, mikä vaikuttaisi negatiivisesti sananvapauteen verkossa.

Tekijänoikeusdirektiivi myös herätti huolia käyttäjien sisällön suodattamisesta tekijänoikeutta loukkaavan sisällön löytämiseksi.

4.11 HAASTEET TAITEEN SANANVAPADELLE INTERNETISSÄ

Internetin, sosiaalisen median ja myös esimerkiksi pikaviestisovellusten nopea kasvu on tuonut uusia haasteita sananvapaudelle (ks. osio 2.1.3).

Nämä usein koskevat taiteen sananvapautta, koska taiteellinen ilmaisu usein koettelee rajoja.

Jättiyritysten valta-asema luo erityisiä haasteita. Verkkopalvelujen käyttöehdot, säännöt ja moderointipäätökset määrittelevät käytännössä usein sananvapauden rajat verkossa ja somessa.

Kuten mainittu esimerkiksi Instagram ei hyväksynyt kuvia taiteilija AdeYn näyttelystä Suomen valokuvataiteenmuseossa, koska niissä oli alastomia ihmisiä.

***Don't Delete Art-
sivustolla on esimerkkejä
verkkopalvelujen
poistamasta taiteellisesta
sisällöstä.***

<https://www.dontdelete.art/>

Taiteen sananvapautta puolustavat järjestöt ovat perustaneet Don't Delete Art-verkkosivuston, joka esittää tapauksia, joissa verkkopalvelut ovat poistaneet taiteilijoiden jakamaa sisältöä.

Verkkopalvelut käyttävät ”luotettuja ilmoittajia”, esimerkiksi asiantuntijajärjestöjä, joiden ilmoitukset sisällöstä, joka on lainvastaista käsitellään prioriteettina.

Esimerkiksi INHOPE-verkoston kuuluvat järjestöt tekevät äärimmäisen tärkeää työtä. Verkosto pyrkii nopeuttamaan aineiston poistamisen, joka sisältää lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa, ja sillä on vihjelinjoja monessa maassa.

Sananvapautta puolustavat järjestöt kiinnittivät vuonna 2020 huomiota väärinkäyttöön, joka koski taidetta.

Kansainvälinen sananvapausjärjestö ARTICLE 19 ja yhdysvaltalaiset järjestöt National Coalition Against Censorship (NCAC), Prostasia Foundation ja Comic Book Legal Defense Fund varoittivat, että useat INHOPE-verkoston kuuluvat järjestöt olivat ilmoittaneet taidetta sisältönä, joka pitäisi poistaa.

Järjestöt suosittivat muun muassa, että INHOPE-verkoston jäsenet priorisoisivat kuvamateriaalia, joka koskee oikeita lapsia, sen sijaan, että pyrkisivät sensuroimaan moraalittomana tai vastenmielisenä pidettyä sisältöä.

Verkkoyhtiöt ovat saaneet paljon kritiikkiä moderointikäytännöistään. Rikolliset vihapostaukset voivat jäädä esille, vaikka palvelulle on ilmoitettu niistä ja sisältö, joka pitäisi olla sallittu voi tulla poistetuksi. Valitusmenetelmät käyttäjille, jotka eivät ole tyytyväisiä moderointipäätöksiin usein eivät toimi.

Kuten mainittu EU:n uusi lainsäädäntö (digipalvelusäädös ja digimarkkinasäädös) pyrkii vahvistamaan käyttäjien oikeuksia ja myös puuttumaan verkkoyhtiöiden markkinadominanssin haitallisiin vaikutuksiin (ks. osio 3.5.2).

4.11.1 Metan valvontalautakunta ja wampum-vyö

Meta perusti oman valvontaelimensä (Oversight Board) vuonna 2020.

Käyttäjä voi valittaa valvontalautakuntaan, jos hän ei ole tyytyväinen moderointipäätökseen, joka koskee hänen omaa sisältöä tai sisältöä, josta hän on tehnyt ilmoituksen Facebookissa tai Instagramissa.

Valvontalautakunnan jäsenet ovat ulkopuolisia henkilöitä, muun muassa Tanskan entinen pääministeri Helle Thorning-Schmidt, Nobelin rauhanpalkinnon saanut jemeniläinen Tawakkol Karman ja Evelyn Aswad, Oklahoman yliopiston professori.

Valvontalautakunta on saanut paljon huomiota, mutta se pystyy käsittelemään vain murto-osan valituksista Facebookin ja Instagramin moderointipäätöksistä.

Vuonna 2021 valvontalautakunta käsitteli tapausta, joka koski taiteilijan jakaman sisällön poistamista Facebookista sen perusteella, että sisältö rikkoi Facebookin vihapuhetta koskevia sääntöjä.

Tämä oli valvontalautakunnan ensimmäinen tapaus, joka koski taiteen sananvapautta ja myös ensimmäinen tapaus, jossa käyttäjä identifioi itsensä alkuperäiskansaansa kuuluvana henkilönä.

Elokuussa 2021 käyttäjä jakoi kuvan wampum-vyöstä ja siihen kuuluvan tekstin Facebookissa. Wampum-vyö on pohjoisamerikkalainen alkuperäiskansojen taidemuoto.

Teoksen lähtökohta oli lasten joukkohauta, joka löytyi Brittiläisessä Kolumbiassa Kanadassa alkuperäiskansoille tarkoitetun sisäoppilaitoksen alueelta. Tämän ja toisten hautojen löydöt järkyttivät Kanadaa ja niistä uutisoitiin laajasti kansainvälisesti.

Kanadan viranomaiset arvioivat, että ainakin 150,000 alkuperäiskansoihin kuuluvaa lasta joutuivat sisäoppilaitoksiin ennen kuin järjestelmä lopetettiin.

Kanadan totuus- ja sovintokomission mukaan sisäoppilaitosjärjestelmä oli keskeinen osa politiikkaa, jota voi parhaiten kuvata kulttuurisena kansanmurhana.

Facebookissa jaetun wampum-vyön kuvan tekstiin kuului teoksen nimi ”Kill the Indian/Save the Man” (tapa intiaani/pelasta mies) sekä kuvaus vyön osista, muun muassa sanat ”Residential School/Concentration Camp” (sisäoppilaitos/keskitysleiri).

Postauksessa taiteilija pyysi anteeksi, jos teos aiheutti tuskaa sisäoppilaitosjärjestelmästä selviytyneille ja kertoi, että hänen tarkoituksensa oli lisätä tietoisuutta asiasta.

Metan moderointijärjestelmä tunnisti postauksen mahdollisesti vihapuhesääntöjä rikkovana seuraavana päivänä. Ihminen arvioi postauksen samana päivänä ja poisti sen vihapuheena.

Käyttäjä valitti päätöksestä. Toinen moderaattorina työskentelevä ihminen arvioi valituksen ja myös hän päätti, että postaus rikkoi Facebookin vihapuhesääntöjä.

Teoksen lähtökohta oli lasten joukkohauta, joka löytyi Kanadassa alkuperäiskansoille tarkoitetun sisäoppilaitoksen alueelta.

Meta ei pystynyt antamaan selitystä lautakunnalle miksi kaksi moderaattoria tekivät saman virheen.

Kun postaus poistettiin 4 000 käyttäjää olivat jo nähneet sen. Postaus oli jaettu yli 50 kertaa. Kukaan ei ollut ilmoittanut postauksen hänen mielestään rikkovan vihapuhesääntöjä tai muita sääntöjä.

Valvontalautakunnan päätettyä ottaa asia käsittelyyn Meta totesi, että moderointipäätös oli virheellinen ja palautti sisällön. Meta ilmoitti tästä käyttäjälle vasta kuukauden päästä.

***Taiteilijoiden
toimeentulo voi riippua
pääsystä internetiä
hallitseviin palveluihin.***

Valvontalautakunta totesi, että taide on usein poliittista ja että kansainväliset standardit huomioivat taiteellisen viestintämuodon uniikin ja voimakkaan roolin status quon haastajana.

Valvontalautakunta korosti kuinka tärkeitä internet ja sosiaalisen median palvelut, kuten Facebook ja Instagram, ovat taiteilijoille yleisön tavoittamisessa. Lautakunta pani merkille, että taiteilijoiden toimeentulo voi riippua pääsystä näihin palveluihin.

Valvontalautakunta piti selvänä, että tapauksessa ei ollut kyse vihapuheesta, vaan vastapuheesta, jonka Metan omat säännöt sallivat.

(Metan valvontalautakunnan tapausta, joka koski drill-musiikkivideon poistamista vuonna 2022 käsitellään osiossa 6.3.2.)

Lähteitä ja lisätietoja

Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Farida Shaheed, The right to freedom of artistic expression and creativity A/HRC/23/34 15.3.2013.
<https://digitallibrary.un.org/record/755488> (haettu 29.12.2022)

Recommendation CM/Rec(2022)16 of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech 20.5.2022.
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955 (haettu 3.1.2023)

Mikko Niskasaari, Vain 6 % vihapuherikosilmoituksista johtaa syytteeseen – onko siis maalittamisen kriminalisointi turhaa? Voima 4.3.2020.
<https://voima.fi/artikkeli/2020/vain-6-vihapuheherikosilmoituksista-johtaa-syytteeseen-onko-siis-maalittamisen-kriminalisointi-turhaa/> (haettu 29.11.2022)

Voiko taiteilija muokata Suomen leijonaa?, Helsingin Sanomat 23.12.2016.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002881569.html> (haettu 17.12.2022)

Maalittamisen rikosoikeudellisen sääntelyn arviointi.
<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM008:00/2022> (haettu 3.1.2023)

Emmi Nieminen & Johanna Vehkoo, Vihan ja inhon internet. Kosmos 2017.

Bobi Wine & Nubian Li, Coronavirus alert.
<https://www.youtube.com/watch?v=sa9VWfcTHoQ> (haettu 13.1.2023)

Liselott Lindström, Afrikan hittikappaleissa luritellaan nyt yskimisestä – Koronavalistusta levitetään musiikin voimin, 5.5.2020.
<https://yle.fi/a/3-11334271> (haettu 29.11.2022)

Art plays an important role in bringing new perspectives to key issues. Rhizome's contemporary artists reflect on the nature of disinformation—and how we might creatively subvert it.
<https://jigsaw.google.com/the-current/disinformation/new-perspectives/#jigsaw-rhizome> (haettu 10.1.2023)

Sanjay Sethi, Johanna Bankston, Joscelyn Jurich & Alix Vadot ym., Cultural Control: Censorship and Suppression of the Arts in Poland, Artistic Freedom Initiative 11.10.2022.
<https://artisticfreedominitiative.org/wp-content/uploads/2022/10/Cultural-Control-Censorship-and-Suppression-of-the-Arts-in-Poland.pdf> (haettu 29.11.2022)

Sadie Levy Gale, Why are painters getting pushed out of public spaces?, Apollo 15.7.2021.
<https://www.apollo-magazine.com/painters-public-space-privatisation/> (haettu 25.12.2022)

Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Karima Bennoune A/74/255 30.7.2019.
<https://digitallibrary.un.org/record/3825314> (haettu 10.1.2023)

Kabul suicide bomber attacks French school during show 11.12.2014.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-30431830> (haettu 29.12.2022)

Päivikki Karhula, Charlie Hebdo – terrori-isku sananvapauden juurille.
<https://sananvapauteen.fi/artikkeli/2477> (haettu 29.12.2022)

Misuse of anti-terror legislation threatens freedom of expression 4.12.2018.
<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/misuse-of-anti-terror-legislation-threatens-freedom-of-expression#> (haettu 29.12.2022)

Freemuse, Security, Creativity, Tolerance and their Co-Existence: The New European Agenda on Freedom of Artistic Expression 2020.
<https://freemuse.org/media/ndreymmf/security-creativity-tolerance-and-their-co-existence-2.pdf> (haettu 17.11.2022)

Guy Hedgcock, The Spanish rappers getting 'terror' sentences for songs 17.3.2018.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-43407694> (haettu 18.12.2022)

Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Farida Shaheed: Copyright policy and the right to science and culture A/HRC/28/57 24.12.2014.
<https://digitallibrary.un.org/record/792652> (haettu 10.1.2023)

EDRI, Press Release: Censorship machine takes over EU's internet 26.3.2019.
<https://edri.org/our-work/censorship-machine-takes-over-eu-internet/> (haettu 30.12.2022)

<https://www.pelastetaaninternet.fi/> (haettu 30.12.2022)

Tekijänoikeusdirektiivi
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN>
(haettu 17.12.2022)

Tekijänoikeuslain uudistus - DSM-direktiivin toimeenpano.
<https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=OKM018:00/2019> (haettu 28.12.2022)

João Pedro Quintais, Article 17 survives, but freedom of expression safeguards are key: C-401/19 – Poland v Parliament and Council, Kluwer Copyright Blog 26.4.2022.
<https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2022/04/26/article-17-survives-but-freedom-of-expression-safeguards-are-key-c-401-19-poland-v-parliament-and-council/> (haettu 30.12.2022)

Juha-Pekka Raeste, Oikeuskansleri lobbaussotkusta: Ministeri Kurvinen vaaransi lainsäädännön puolueettomuuden, Helsingin Sanomat 7.12.2022.
<https://www.hs.fi/talous/art-2000009248039.html> (haettu 28.12.2022)

Don't Delete Art
<https://www.dontdelete.art/> (haettu 14.1.2023)

INHOPE members reporting artwork as child sexual abuse 20.1.2020.
<https://prostasia.org/wp-content/uploads/2020/01/Letter-to-Internet-hotlines.pdf>
(haettu 30.12.2022)

Oversight Board overturns Meta's original decision: Case 2021-012-FB-UA.
<https://www.oversightboard.com/decision/FB-L1LANIA7> (haettu 14.1.2023)

Truth and Reconciliation Commission of Canada.
<https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1450124405592/1529106060525> (haettu 14.1.2023)

5 Taide pahan välineenä

5.1 TAUSTA

Taiteella ei aina ole hyvä tarkoitus. Taiteellisella ilmaisulla voi uhata ihmisiä, lietsoa vihaa ja loukata ihmisoikeuksia.

Natsit lietsoivat vihaa juutalaisia ja muita vastaan toisen maailmansodan aikana esimerkiksi elokuvilla kuten ”Der ewige Jude” (ikuinen juutalainen) ja halventavilla piirroksilla.

Nykypäivänä suosittu meksikolainen narcocorridos-musiikki esimerkiksi kertoo huumekartellien toiminnasta ja ylistää kartellien pomoja.

CIA käytti musiikkia terrorismiepäiltyjen kiduttamiseen.

Musiikkia on myös käytetty ihmisten kiduttamiseen.

Yhdysvaltojen senaatin tiedustelukomitean raportin mukaan Yhdysvaltojen tiedustelupalvelu CIA kidutti terrorismiepäiltyjä musiikilla vuoden 2001 terrori-iskujen jälkeen.

Siihen kuului jatkuvasti soitettua kovaa musiikkia ja esimerkiksi tietyn kappaleen soittamista signaloimaan vangille, että hänet vietäisi kohta taas kuulusteluun.

5.2 RUANDAN KANSANMURHA: SIMON BIKINDIN LAULUT

Ruandassa lauluja käytettiin lietsomaan vihaa, joka johti tutsi-väestöön kohdistuvaan kansanmurhaan vuonna 1994. Arviolta yli 800 000 ihmistä tapettiin Ruandassa 100 päivän aikana.

Kansainvälinen Ruanda-tuomioistuin käsitteli myöhemmin tapauksia, jotka koskivat kansainvälisen humanitaarisen oikeuden vakavia loukkauksia.

Tunnettu ruandalainen laulaja, säveltäjä ja balettiryhmän johtaja Simon Bikindi tuomittiin roolistaan kansanmurhassa 15 vuoden vankeuteen.

Laulut ja radio lietsoivat vihaa tutsi-väestöä vastaan.

Bikindi tuomittiin välittömästä ja julkisesta yllytyksestä joukkotuhontaan (kansanmurhaan). Hän oli yllyttänyt ihmisiä tappamaan tutsi-väestöön kuuluvia ihmisiä matkustaessaan kahden paikkakunnan (Kivumun ja Kayoven) välillä puolisoitaallisen Interahamwe-ryhmittymän saattueessa kesäkuussa 1994.

Tuomioistuimien hylkäsi muut syytteet. Yksi niistä koski osallistumista joukkotuhontaan säveltämällä ja sanoittamalla lauluja, jotka lietsoivat vihaa tutseja vastaan ja joita käytettiin propagandakampanjassa, joka määritteli tutsit vihollisiksi ja yllytti kuuntelijoita väkivaltaan tutseja vastaan.

Syyte koski kolmea laulua (Twasezereye, Nanga Abahutu ja Bene Sebahinzi⁹). Tuomioistuimien harkitsi lauluja ja kontekstia, jossa niitä soitettiin kansanmurhan aikana. Tuomarit kuulivat asiantuntijoita, jotka esittivät näkemyksensä laulujen teksteistä ja tulkintansa runollisesta kinyarwandan kielen käytöstä.

Tuomioistuimien totesi, että vaikka lauluissa esimerkiksi käytettiin paljon metaforia, niiden viesti ymmärrettiin selvästi ja lauluja käytettiin lietsomaan vihaa tutseja vastaan. Tuomioistuimien kuitenkin katsoi, että ei ollut riittävästi näyttöä siitä, että Bikindi olisi säveltänyt laulun nimenomaan tarkoituksella yllyttää väkivaltaan ja tappamiseen.

Tuomioistuimien myös katsoi, että vaikka Bikindin lauluja oli käytetty propagandakampanjassa tutseja vastaan, ei ollut riittävästi näyttöä siitä, että Bikindillä olisi ollut rooli laulujen käytössä propagandassa.

Tärkeässä linjauksessa Ruanda-tuomioistuimien kuitenkin totesi, että on mahdollista, että laulu voisi täyttää joukkotuhontaan yllyttämisen tai vainon rikoksena ihmisyyttä vastaan tunnusmerkistön.

Radio Télévision Libre des Milles Collines (RTL) (tuhannen kukkulan vapaa radio ja televisio), joka lietsoi vihaa ja kansanmurhaa, soitti Bikindin lauluja toistuvasti.

Vuonna 2020 omistaja Félicien Kabuga, joka oli onnistunut pakenemaan, löydettiin Ranskasta. Tätä kirjoittaessa kansainvälinen oikeudenkäynti häntä vastaan on alkanut.

⁹ Käännettynä syyttäjän versioista suunnilleen: Sanoimme hyvästi feodaalivaltuutetuille, Vihaan näitä hutuja (viittasi hutuihin, jotka ovat tutsien ystäviä) ja Viljelijöiden isän pojat. Käännöksistä esitettiin eri mielipiteitä ja versioita oikeudenkäynnin aikana.

Lähteitä ja lisätietoja

United States Holocaust Memorial Museum, Holocaust Encyclopedia, Der Ewige Jude.
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/der-ewige-jude> (haettu 19.12.2022)

Imperial War Museum, Nazi Persecution.
<https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205194336> (haettu 19.12.2022)

Report of the Senate Select Committee on Intelligence Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program together with Foreword by Chairman Feinstein and Additional And Minority Views 9.12.2014.
<https://www.congress.gov/113/crpt/srpt288/CRPT-113srpt288.pdf> (haettu 17.11.2022)

John Burnett, Narcocorridos: Ballads Of The Mexican Cartels 10.10.2009.
<https://www.npr.org/2009/10/10/113664067/narcocorridos-ballads-of-the-mexican-cartels>
(haettu 17.11.2022)

Luis Chaparro, A new generation of narcos is rising in Mexico, and they're bringing a new style of music to celebrate their exploits, Business Insider 15.9.2022.
<https://www.businessinsider.com/new-generation-of-mexican-cartel-members-embrace-trapteno-narcocorrido-2022-9?r=US&IR=T> (haettu 14.1.2023)

Nita Bhalla, Factbox: Rwanda remembers the 800,000 killed on 25th anniversary of genocide 6.4.2019.
<https://www.reuters.com/article/us-rwanda-genocide-anniversary-factbox-idUSKCN1RIOFV>
(haettu 2.1.2023)

Xan Rice, Composer tried for role in Rwandan genocide, The Guardian 18.9.2006.
<https://www.theguardian.com/world/2006/sep/18/rwanda.artsnews> (haettu 17.11.2022)

Pierre Lepidi, Au Rwanda, les funestes échos de Radio-Mille Collines, Le Monde 8.4.2019.
https://www.lemonde.fr/afrique/article/2019/04/08/au-rwanda-les-funestes-echos-de-la-radio-des-mille-collines_5447242_3212.html (haettu 2.1.2023)

BIKINDI, Simon (ICTR-01-72)
<https://unictr.irmct.org/en/cases/ictr-01-72> (haettu 17.11.2022)

The Prosecutor v. Simon Bikindi
<https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/130/Bikindi/> (haettu 17.11.2022)

KABUGA, Félicien (MICT-13-38)
<https://www.irmct.org/en/cases/mict-13-38> (haettu 19.12.2022)

6 Taiteen sananvapaus eri maissa

6.1 GLOBAALINEN TILANNE

Taiteilijat ja muut taidealan toimijat työskentelevät hyvin vaihtelevissa olosuhteissa.

Yksi maailman suurimmista taidestudioista, Mansudae Art Studio, sijaitsee Pohjois-Koreassa, joka on yksi maailman suljetuimmista valtioista. Studion tuhannet taiteilijat ja työntekijät ovat muun muassa tuottaneet valtavia monumentteja, esimerkiksi afrikkalainen renessanssinimisen patsaan Senegalin pääkaupungin Dakarin lähellä.

Alempana on esimerkkejä tilanteista ja tapauksista eri maissa.

Globaalisesti taiteen sananvapauden tila jatkuu erittäin vaikeana. Taiteilijoiden sananvapautta ja muita ihmisoikeuksia loukataan jatkuvasti. Taiteilijoita uhataan ja vangitaan monessa maassa tai he ovat väkivallan uhreja.

Tilanne on erityisen vaikea naistaiteilijoille ja muille taiteilijoille, jotka kuuluvat haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin, esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin.

Suomessa perustettu Artists at Risk-järjestö palkittiin vuonna 2022 taiteen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden valtionpalkinnolla.

Artists at Risk-järjestö palkittiin vuonna 2022 taiteen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden valtionpalkinnolla.

Taiteilijat eri maista, esimerkiksi Ukrainasta ja Venäjältä, voivat saada turvaresidenssejä järjestön kansainvälisen verkoston kautta.

Järjestön Marita Muukkonen kertoi Helsingin Sanomien haastattelussa joulukuussa 2022, että hän ei muista nähneensä vastaavaa auttamishalua kuin Ukrainan sodan syttymisen jälkeen. Hän toivoi, että solidaarisuutta riittäisi myös muillekin, kuten taiteilijoille Afganistanista, Iranista ja Kurdistanista.

Kirjailija Salman Rushdien puukotus New Yorkissa elokuussa 2022 sai maailmanlaajuista huomiota.

Rushdie kirjoitti vuonna 1998 ilmestyneen romaanin Saatanalliset säkeet. Monet muslimit pitivät kirjaa jumalanpilkkana, joka loukkasi profeetta Muhammedia.

Iranin silloinen johtaja ajatollah Khomeini julisti fatwan, joka yllytti muslimeja tappamaan Rushdien. Rushdie joutui elämään piilossa henkivartijoiden kanssa. Puukotuksessa vuonna 2022 Rushdie sai vakavia pysyviä vammoja.

6.1.1 Koronapandemian vaikutukset

Koronapandemia ja sen seuraukset vaikeuttivat taiteilijoiden ja taiteenalan toimijoiden tilannetta merkittävästi.

Karima Bennoune, YK:n erityisraportoija kulttuurioikeuksien alalla, julkaisi raportin

koronapandemian vaikutuksista kulttuuriin ja kulttuurioikeuksiin helmikuussa 2021. Hän varoitti, että pandemia voi aiheuttaa ”kulttuurisen katastrofin”.

YK:n Karima Bennoune varoitti, että pandemia voi aiheuttaa ”kulttuurisen katastrofin”.

Bennoune nosti esille ihmisoikeusloukkauksia, joita oli perusteltu pandemiaan liittyvillä syillä. Esimerkiksi Kuubassa viranomaiset väärinkäyttivät pandemiaa koskevia määräyksiä taiteen sananvapautta puolustavia Movimiento San Isidroa ja 27N-liikettä vastaan.

Vaikka pandemian vaikutukset kulttuuriin oikeuksiin ovat olleet pääasiallisesti negatiivisia, Bennoune pani merkille, että jotkut vaikutukset ovat olleet positiivisia, muun muassa virtuaalisten tilojen lisääntynyt käyttö.

Hän kuitenkin alleviivasi, että digitaalinen kuilu rajoittaa mahdollisuuksia, koska yli 4 miljardilla ihmisellä ei ole säännöllistä pääsyä internetiin.

6.1.2 Freemuse-järjestön vuosikatsaus

Taiteen sananvapautta puolustava Freemuse-järjestö julkaisee vuosikatsauksia taiteen sananvapauden tilasta maailmassa.

Vuosikatsaus perustuu Freemusen tietoon tulleisiin tapauksiin. Freemuse toteaa, että seuranta on varhaisessa kehityksen vaiheessa. Se on erityisen hankalaa valtioissa, joissa sananvapautta tukahdutetaan, konfliktialueilla ja alueilla missä viestintäyhteydet ovat huonoja.

Tilannetta hankaloittaa myös, että uhat voivat olla piileviä, esimerkiksi itsesensuuri, joka perustuu pelkoon apurahojen tai esitystilojen menettämisestä.

Freemuse toteaa, että näistä syistä on mahdotonta saada kokonaiskuvaa ongelmista, mutta vuosikatsauksen voi nähdä suuntaa antavana.

Vuonna 2022 julkaistu vuosikatsaus nosti esille vakavia huolenaiheita. Freemuse tutki yli 1,200 vuoden 2021 aikana tapahtunutta loukkausta, esimerkiksi murhia ja vangitsemisia.

Vuosikatsauksessa Freemuse muistutti, että vaikea tilanne maissa kuten Iranissa, Turkissa, Kiinassa, Egyptissä ja Venäjällä on jatkunut vuosia.

Vuonna 2021 tilanne Afganistanissa, erityisesti naisten tilanne, vaikeutui ennestään Talibanin palattua valtaan. Monet taiteilijat piilottivat tai tuhosivat teoksiaan välttääkseen seurauksia.

Valko-Venäjällä viranomaiset muun muassa pakottivat kirjailijoiden sananvapausjärjestön PEN Belarusin lopettamaan toimintansa.

Palestiinalaiset taiteilijat kohtasivat jatkuvia sananvapauten ja kulttuurisiin oikeuksiin liittyviä vaikeuksia. Sensuuri on jatkuvasti riski, kun on kyse palestiinalaisesta kulttuuriperinnöstä tai palestiinalaisten poliittisista pyrkimyksistä. Vuonna 2021 Freemuse tutki muun muassa 17 tapausta, joissa joko Israelin tai palestiinalaishallinnon viranomaiset olivat pidättäneet taiteilijoita.

Myanmarissa taiteilijat ja muut kulttuurialan toimijat ovat olleet olennainen osa junttaa vastustavaa demokratialiikettä. Useita taiteilijoita pidätettiin, esimerkiksi karen-väestöön kuuluva reggae-artisti Saw Poe Kwar ja elokuvaohjaaja Min Htin Ko Ko Gyi.

Jemenissä koko maan humanitaarinen kriisi on äärimmäisen vakava. Yli 20 miljoonaa ihmistä tarvitsevat apua. Ansar Allah-kapinalliset, myös tunnettu huthikapinallisina, hallitsevat maan pohjoisosaa. Huthiviranomaiset ovat toteuttaneet lukuisia taiteen sananvapauden rajoituksia, muun muassa kieltämällä tietynlaisen musiikin.

Freemuse dokumentoi kuusi tapausta, joissa huthiviranomaiset pidättivät esiintyjä häissä tai heti häiden jälkeen. Esimerkiksi laulaja Aseel Abu Bakr pidätettiin, kun hän esiintyi häissä elokuussa 2021. Hänet vapautettiin sillä ehdolla, että hän ei esiintyisi tulevaisuudessa samanlaisissa tilaisuuksissa.

Katoava uniikki musiikkiperinne, Sanaan laulu (al-Ghina al-San'ani, englanniksi Song of Sana'a) on vaarassa.

Sanaan laulu on tärkeä osa Jemenin kulttuuriperintöä. Se koostuu lauluista, jotka juontavat juurensa 1300-luvulle. Ne ovat keskeinen osa sosiaalisia tapahtumia Jemenissä.

Soololaulaja esittää laulut. Soittimet ovat yleensä jemeniläinen luuttu (qanbus) ja kuparitarjotin (sahn nuhasi), jota soitetaan sormilla.

Sanaan laulu kuuluu Unescon ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon. Luettelo pyrkii lisäämään tietoisuutta kulttuuriperinnön merkityksestä.

***Freemuse muistutti,
että vaikea tilanne
Iranissa, Turkissa,
Kiinassa, Egyptissä
ja Venäjällä on
jatkunut vuosia.***

***Sanaan laulu kuuluu
Unescon ihmiskunnan
aineettoman
kulttuuriperinnön
luetteloon.***

Lähteitä ja lisätietoja

James Pearson, U.N. decapitates North Korea's statue export business 1.12.2016.
<https://www.reuters.com/article/us-northkorea-nuclear-un-statues-idUSKBN13Q4Z8>
(haettu 20.12.2022)

Sue-Lin Wong, Giselda Vagnoni & Fanny Potkin, INSIGHT-White tiger, dark horse: North Korean art market heats up 4.10.2017.
<https://www.reuters.com/article/northkorea-china-art-idAFL4N1M93Y9> (haettu 19.12.2022)

Kate Brown, Meet the Man Who Made a Living Selling North Korean Art to the West—Until UN Sanctions Got in the Way, Artnet News 5.7.2018.
<https://news.artnet.com/art-world/mansudae-art-studio-1291058> (haettu 19.12.2022)

Artists at Risk
<https://artistsatrisk.org/?lang=en> (haettu 14.1.2023)

Susanna Laari, Vaarassa olevia taiteilijoita auttavasta järjestöstä kasvoi kansainvälinen menestystarina: Valtionpalkinnot 15:lle, Helsingin Sanomat 13.12.2022 päivitetty 15.12.2022.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000009262128.html> (haettu 1.1.2023).

STT, Elsa Osipova, Kirjailija Salman Rushdielle jäi puukotuksesta vakavia vammoja — menetti näön toisesta silmästä, käsivarren hermot vaurioituneet lopullisesti 23.10.2022.
<https://yle.fi/a/74-20002131> (haettu 23.12.2022)

COVID-19, culture and cultural rights: Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Karima Bennoune A/HRC/46/34 17.2.2021.
<https://digitallibrary.un.org/record/3907050?ln=en> (haettu 28.12.2022)

Freemuse, The State of Artistic Freedom 2022.
<https://freemuse.org/media/yk2paxxb/saf-report-2022.pdf> (haettu 17.11.2022)

Yemen crisis
<https://www.unicef.org/emergencies/yemen-crisis> (haettu 1.1.2023)

Song of Sana'a
<https://ich.unesco.org/en/RL/song-of-sanaa-00077> (haettu 30.12.2022)

6.2 YHDYSVALLAT

Yhdysvalloissa sananvapaudella on vahva suoja. Perustuslain ensimmäinen lisäys (First Amendment), joka kieltää viranomaisia rajoittamasta sananvapautta, suojaa myös taiteellisia ilmaisuja.

Perustuslain antamaan suojaan kuuluu useita poikkeuksia, esimerkiksi vakavat uhkailut ja tekijänoikeusrikkomukset.

Vaikka perustuslaki antaa sananvapaudelle laajan ja vahvan suojan, Yhdysvalloissa on myös merkittäviä haasteita ja taiteellinen ilmaisu on usein tähtäimessä.

Suureen kansalliseen sensuuria vastustavaan koalitioon National Coalition Against Censorship (NCAC) kuuluu muun muassa näyttelijöiden ja näyttämöestarien ammattiliitto Actors' Equity Association ja kirjastojärjestö American Library Association.

Koalitio on kiinnittänyt huomiota lukuisiin yrityksiin rajoittaa taiteen sananvapautta.

Esimerkiksi vuonna 2019 kouluviranomaiset päättivät poistaa suuret seinämaalaukset George Washington-koulussa San Fransiscossa.

Taiteilija Victor Arnautoff oli maalannut seinämaalaukset 1930-luvulla. Poistaminen olisi tuhonnut maalaukset.

Seinämaalaukset kuvasivat Yhdysvaltojen ensimmäistä presidenttiä George Washingtonia, orjia ja väkivaltaa Amerikan alkuperäisasukkaita vastaan.

Poistamista ajavien tahojen mukaan maalaukset traumatisoivat opiskelijoita, jotka olivat mustia tai alkuperäisasukkaita. Maalausten suojelemista ajavien tahojen mukaan maalaukset pitäisi nähdä historiallisessa ja sosiaalisessa kontekstissaan ja koulun pitäisi liittää opetusta niihin.

Esimerkiksi Hollywood-näyttelijä Danny Glover, joka kävi George Washington-koulua 1960-luvulla, vastusti maalausten tuhoamista tai peittämistä.

Kompromissiratkaisuna seinämaalauksia ei tuhottu, mutta ne peitettiin. Useiden käänteiden jälkeen vuonna 2022 päätettiin taas näyttää maalaukset.

Vuonna 2017 Minnesotan osavaltiossa Burnsvillen kaupungin omistama esittävien taiteiden keskus ei sallinut oman teatteriryhmänsä näytelmää, koska näytelmän nimessä oli sana ”mulatti”.

***Entinen oppilas,
Hollywood-
näyttelijä Danny
Glover vastusti
seinämaalausten
poistamista tai
peittämistä.***

Näytelmän nimi oli *Caucasian-Aggressive Pandas and Other Mulatto Tales*, käännettynä suunnilleen kaukasialais-aggressiivisia pandoja ja muita mulattitarinoita.

Menestynyt komedia perustui näytelmäkirjailija Derek ”Duck” Washingtonin omiin kokemuksiin elämästä henkilönä, jonka vanhemmilla oli eri ihonvärit. Washington kieltäytyi muuttamasta näytelmän nimeä ja näytelmä esitettiin myöhemmin toisessa teatterissa.

Vuonna 2015 Bostonin Museum of Fine Arts muutti ”kimono-keskiviikko”-tapahtumansa protestien vuoksi, joissa museota syytettiin rasismista.

Kimono-keskiviikot liittyivät ranskalaisen taiteilija Claude Monet’n maalaukseen *La Japonaise* vuodelta 1876. Näyttely oli aikaisemmin menestynyt Japanissa.

Museo oli teettänyt kopioita kimonosta, joka Monet’n vaimolla on yllään maalauksessa. Kävijät saivat koskea kimonoja ja pukeutua niihin.

Protestien jälkeen museo pyysi anteeksi ja muutti tapahtumia. Kävijät saivat koskettaa museon teettämiä kimonoja, mutta eivät voineet pukeutua niihin.

Bostonin Museum of Fine Arts muutti ”kimono-keskiviikko”-tapahtumansa, koska museota syytettiin rasismista.

6.2.1 Kiihtyvä kampanja: kirjat tähtäimessä kirjastoissa ja kouluissa

Kirjoihin kohdistuva kiihtyvä sensuurikampanja on kasvava huolenaihe Yhdysvalloissa.

American Library Association (ALA)-kirjastojärjestön mukaan viime vuosina kieltoja tai yrityksiä kieltää kirjoja on ollut enemmän kuin koskaan ennen.

ALAn maaliskuussa 2022 teettämän kyselyn mukaan 71% vastaajista kuitenkin vastustivat kirjojen poistamista julkisista kirjastoista.

ALA ja sensuuria vastustava koalitio NCAC ovat lanseeranneet kansallisen kampanjan vastustamaan kirjakieltoja.

Sananvapausjärjestö PEN America on dokumentoinut tätä nopeasti kasvavaa ongelmaa kouluissa.

Syyskuussa 2022 julkaistussa raportissa PEN America varoitti nopeasti kasvavasta liikkeestä, johon kuuluu paikallisia, osavaltion tasolla toimivia sekä kansallisia järjestöjä ja ryhmiä.

Raportti Banned in the USA: The Growing Movement to Censor Books in Schools (kielletty Yhdysvalloissa: kasvava liike, joka pyrkii sensuroimaan kirjoja kouluissa) perustuu tapauksiin, jotka ovat tulleet PEN American tietoon.

Raportin mukaan kirjoja kiellettiin tai niiden saatavuutta rajoitettiin esimerkiksi siksi, että ne käsittelivät rasismiin liittyviä teemoja, seksiä tai hlbtq+ teemoja.

Lastenkirjaa kahdesta urospingviinistä, jotka hautovat munan ja kasvattavat pienen pingviinin on yritetty sensuroida lukuisia kertoja.

Esimerkiksi palkittua lastenkirjaa *And Tango makes three* (Tangon kanssa olemme kolme) on jo vuosien aikana pyritty sensuroimaan.

Vuonna 2005 julkaistu kirja perustuu tositapahtumiin eläintarhassa New Yorkissa. Kaksi urospingviiniä, Roy ja Silo, hautoivat munan ja kasvattivat yhdessä siitä syntyneen naaraspingviini Tangon.¹⁰

Kirjojen poistamiset tai saatavuuden rajoittaminen ovat koskeneet tunnettuja kirjailijoita kuten Khaled Hosseiniä, Margaret Atwoodia ja Nobelin kirjallisuudenpalkinnon saanutta Toni Morrisonia.

Raportissa PEN America ilmaisi huolensa järjestäytyneestä liikkeestä kirjoja vastaan, kiihtyvistä kampanjasta ja tapausten nopeasti kasvavasta määrästä.

PEN America on dokumentoinut ainakin 50 ryhmää, jotka haluavat kirjakieltoja, esimerkiksi Moms for Liberty, Florida No Left Turn in Education ja MassResistance. Kahdeksalla ryhmällä oli myös paikallisia tai alueellisia ryhmiä, joita oli yhteensä ainakin 300.

Ryhmät muun muassa jakavat listoja kirjoista, jotka pitäisi kieltää, tai lähettävät suuren määrän osallistujia koulujen kokouksiin.

PEN American mukaan kirjakieltoja ja kirjojen saatavuuden rajoittamista ajavilla ryhmillä on erilaisia tavoitteita, mutta ne ovat löytäneet yhteisen päämäärän kirjoissa.

Itsesensuuri tai ennakoiva toiminta kouluissa on yksi huolestuttavista ilmiöistä. PEN America löysi useita tapauksia huhtikuun ja kesäkuun välillä vuonna 2022, joissa kirjoja poistettiin tai niiden saatavuutta rajoitettiin tulevan lakiehdotuksen, virkahenkilöiden painostusten tai toisten paikkakuntien tapahtumien vuoksi.

Esimerkiksi Collierville'ssä Tennesseen osavaltiossa kouluviranomaiset poistivat ennakoivasti 327 kirjaa lakialoitteen vuoksi, jonka tarkoitus oli rajoittaa keskustelua hlbtq+ aiheista kouluissa.

¹⁰ Kirjan kirjoittivat Peter Parnell ja Justin Richardson, kuvitus Henry Cole.

Lähteitä ja lisätietoja

First Amendment Frequently Asked Questions

<https://ncac.org/resource/first-amendment-faqs> (haettu 16.1.2023)

San Francisco Mural Controversy: Perspectives and Updates.

<https://ncac.org/news/san-francisco-mural-controversy-perspectives> (haettu 28.12.2022)

Clair Voon, Reversing course after shakeup, San Francisco school board votes to keep controversial George Washington murals on view, *The Art Newspaper* 27.6.2022.

<https://www.theartnewspaper.com/2022/06/27/san-francisco-school-board-preserve-controversial-george-washington-murals-victor-arnautoff> (haettu 30.12.2022)

Veronica Roseborough, George Washington High School mural will remain – and so will its controversy, *San Francisco Examiner* 27.5.2022 päivitetty 2.7.2022.

https://www.sfexaminer.com/news/george-washington-high-school-mural-will-remain-and-so-will-its-controversy/article_66c1c68c-ddf4-11ec-8ab7-23edfb958d2a.html (haettu 30.12.2022)

Minnesota Performing Arts Center Censors Play Over Word ‘Mulatto’ in Title; UPDATE: NCAC and DLDF Send Letter to Mayor Kautz.

<https://ncac.org/news/blog/minnesota-performing-arts-center-censors-play-over-mulatto-in-title> (haettu 20.12.2022)

Howard Sherman, In Minnesota, Change Play’s Title Or Lose A Production? 5.4.2017.

<https://artsintegrity.org/2017/04/05/in-minnesota-change-plays-title-or-lose-a-production/> (haettu 30.12.2022)

Kimonos and Controversy: What the Boston MFA Got Wrong.

<https://ncac.org/news/blog/kimonos-and-controversy-what-the-boston-mfa-got-wrong> (haettu 28.12.2022)

Greg Cook, MFA Director On Kimono Controversy: ‘I Think That Was Misguided And Apologize’ 8.2.2016.

<https://www.wbur.org/news/2016/02/08/mfa-kimono-controversy> (haettu 30.12.2022)

American Library Association Releases Preliminary Data on 2022 Book Bans 16.9.2022.

<https://www.ala.org/news/press-releases/2022/09/ala-releases-preliminary-data-2022-book-bans> (haettu 21.12.2022)

Voters Oppose Book Bans in Libraries.

<https://www.ala.org/advocacy/voters-oppose-book-bans-libraries> (haettu 21.12.2022)

Jonathan Friedman & Nadine Farid Johnson, Banned in the USA: The Growing Movement to Censor Books in Schools, *PEN America* 19.9.2022.

<https://pen.org/report/banned-usa-growing-movement-to-censor-books-in-schools/> (haettu 28.12.2022)

Betsy Gomez, Banned Spotlight: And Tango Makes Three 5.9.2018.

<https://bannedbookweek.org/banned-spotlight-and-tango-makes-three/> (haettu 17.11.2022)

6.3 EUROOPPA

EU:n vuonna 2018 julkaistu **Euroopan uusi kulttuuriohjelma** painotti Euroopan monipuolista kulttuuriperintöä ja kulttuuri- ja luovien alojen roolia eurooppalaisen identiteetin vahvistamisessa ja yhteenkuuluvuuden tunteen luomisessa.

EU-komissio kiinnitti huomiota kasvavaan sosiaaliseen epäoikeudenmukaisuuteen, monimuotoisiin väestöihin, populismiin, radikalisoitumiseen ja terrorismin uhkaan haasteina. Euroopan uuden kulttuuriohjelman julkaisemisen jälkeen koronapandemia ja Venäjän hyökkäys Ukrainaa vastaan ovat tuoneet lisää haasteita.

Vuonna 2020 **Freemuse-järjestö julkaisi raportin taiteen sananvapauden tilasta Euroopassa** (Security, Creativity, Tolerance and their Co-Existence: The New European Agenda on Freedom of Artistic Expression, ks. myös osio 4.8).

Raportissa järjestö ilmaisi huolensa trendistä, joka uhkaa Euroopan kulttuurista moninaisuutta. Populismi ja perinteisiä arvoja ajavat liikkeet luovat olosuhteet, joissa taiteen sananvapauden rajoittaminen voidaan oikeuttaa.

Raportti kiinnitti huomiota muun muassa poliittisten vallanpitäjien pyrkimyksiin hallita kulttuurialan instituutioita ja määrätä niiden suunnan (ks. myös osio 4.6 Puolan tilanteesta).

Freemuse myös nosti esille huolia terrorismisyytteistä, erityisesti rap-artistejä vastaan, syytteistä uskonnollisten arvojen ja valtion tai sen symbolien loukkaamisesta sekä tapauksista, joissa taidetta, joka käsittelee hltiq+ teemoja, ei hyväksytä.

Freemuse kiinnitti huomiota muun muassa tilanteeseen Espanjassa, jossa rap-artistejä on syytetty terrorismin ihannoimisesta. Esimerkiksi rap-artisti Valtonyc tuomittiin vuonna 2017 yli kolmen vuoden vankeusrangaistukseen laulujensa vuoksi, muun muassa terrorismin ihannoimisesta. Hän pakeni Belgiaan.

6.3.1 Drill-musiikki Britanniassa

Britanniassa monet järjestöt ja asiantuntijat ovat ilmaisseet huolia toimenpiteistä, jotka kohdistuvat drill-musiikkiin ja artisteihin.

Drill on rap-musiikin gangstarap-tyylinen alalaji, joka tyypillisesti sisältää kuvauksia väkivallasta, aseista ja huumeista. Drill on suosittu nuorten mustien keskuudessa Lontoossa ja muualla.

Jengiväkivalta, ampumiset ja puukotukset ovat vakavia ongelmia Lontoossa, jotka koskevat erityisesti mustia.

Viranomaiset katsovat, että drill usein yllyttää väkivaltaan ja rikollisuuteen ja esimerkiksi sisältää uhkauksia muita jengejä vastaan. Myös Suomessa ganstarap ja drill ovat herättäneet huolia.

Toisten mielestä drill kuvaa nuorten mustien kokemaan todellisuutta ja jokapäiväistä elämää. Heidän näkemys on, että viranomaiset kriminalisoivat nuorten mustien miesten taiteellista ilmaisua.

Poliisin hankkimat oikeuden määräykset ovat esimerkiksi kieltäneet tiettyjen henkilöiden tai jengien nimien mainitsemisen kappaleessa tai vaatineet, että artistit ilmoittavat etukäteen poliisille, jos he aikovat julkaista uuden videon.

Vuonna 2019 tunnetut drill-artistit Skengdo ja AM saivat 9 kuukauden ehdolliset vankeustuomiot koska he olivat esittäneet kappaleensa Attempted 1.0 konsertissa ja jakaneet kappaleen sosiaalisessa mediassa, vaikka esittämiskielto oli voimassa. Polisin mukaan Skengdo ja AM kuuluivat jengiin ja kappale yllytti väkivaltaan.

***Lontoon poliisin ja
YouTuben yhteistyö
lisäsi järjestöjen huolia
drill-artistien taiteen
sananvapauden
rajoittamisesta.***

Sananvapausjärjestöt ovat ilmaisseet huolensa Lontoon poliisin (Metropolitan Police) yhteistyöstä YouTuben kanssa.

Lontoon poliisi ylläpitää tietokantaa, joka sisältää muun muassa drill-videoita. Poliisilla on luotetun ilmoittajan status YouTubessa (ks. osio 4.11).

Tämä on lisännyt huolia drill-artistien taiteen sananvapauden rajoittamisesta kulissien takana ilman selviä perusteluja.

Toimenpiteet, jotka kieltävät tai rajoittavat drill-kappaleiden esittämistä tai niiden sallittua sisältöä ovat merkittäviä taiteen sananvapauden rajoituksia, joiden pitäisi olla selvästi perusteltuja.

6.3.2 Metan valvontalautakunta ja brittiläinen drill-musiikki

Marraskuussa 2022 Metan valvontalautakunta kumosi päätöksen poistaa Instagramista videopätkän, joka kertoi, että artisti Chinx (OS) oli julkaissut uuden drill-kappaleen Secrets Not Safe.

Meta oli pyytänyt valvontalautakuntaa arvioimaan tapausta, koska tapaus nosti esille toistuvia kysymyksiä väkivaltaan viittaavan taiteellisen ilmaisun käsittelystä.

Meta oli poistanut videopätkän Lontoon poliisin pyynnöstä sen perusteella, että video sisälsi verhotun uhkauksen, joka liittyi jengiväkivaltaan. Saman pyynnön perusteella Meta myös poisti yli 160 eri käyttäjien jakamaa Secrets Not Safe-kappaleeseen liittyvää sisältöä.

Alkuperäisen videopätkän oli jakanut toinen käyttäjä, mutta valvontalautakunta pyysi, että Meta välittäisi lautakunnalle myös tiedot Chinx (OS)n kappaleesta tekemän postauksen poistamisesta.

Siinä vaiheessa Metan automaattinen sisällönmooderointijärjestelmä oli kuitenkin sulkenut Chinx (OS)n tilin ja kaikki sisältö oli tuhoutunut, eikä lautakunta saanut pyytämiään tietoja.

***Metan automaattinen
moderointijärjestelmä
oli sulkenut Chinx
(OS)n tilin ja kaikki
sisältö oli tuhoutunut.***

Valvontalautakunnan tekemä tietopyyntö näytti, että Lontoon poliisi lähetti verkkopalveluille 286 pyyntöä tarkastaa tai poistaa drill-musiikkia kesäkuun 2021 ja toukokuun 2022 välillä. Tammikuussa 2023 Lontoon poliisi ilmoitti valvontalautakunnalle, että sen vastauksissa oli virheitä. Poliisi oli todellisuudessa lähettänyt 992 pyyntöä, jotka koskivat drill-musiikkia, joista 879 johtivat sisällön poistamiseen.

Valvontalautakunnan mukaan videopätkää ei olisi pitänyt poistaa. Metan olisi pitänyt ottaa paremmin huomioon ilmaisun taiteellinen konteksti. Viittaus viisi vuotta vanhaan ampumiseen ei itsessään ollut riittävä näyttö uskottavasta väkivallan uhasta, ilman lisätodisteita.

Lautakunta totesi, että Metan toimenpiteiden seurauksena Chinx (OS) ei enää päässyt Instagramiin, millä todennäköisesti oli merkittäviä vaikutuksia hänen mahdollisuuteensa saavuttaa kaupallinen menestys.

Valvontalautakunta pani merkille, että kyseessä oleva Secrets not Safe-kappale oli ollut vapaasti saatavilla useasta palvelusta, eikä valvontalautakunta ollut nähnyt mitään viitteitä, että se olisi johtanut väkivaltaan.

Valvontalautakunta totesi, että Metan ja lainvalvontaviranomaisten yhteistyössä on merkittävä läpinäkyvyyden puute. Meta ei aseta minimivaatimuksia lainvalvontaviranomaisten pyyntöjen perusteluille.

Ratkaisussaan, joka kumosi päätöksen poistaa sisältö, valvontalautakunta muun muassa suositti, että Meta kehittäisi standardisoidun järjestelmän viranomaisten pyyntöjen käsittelylle.

Lähteitä ja lisätietoja

Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Euroopan uusi kulttuuriohjelma COM/2018/267 final 22.5.2018.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=FI>
(haettu 22.12.2022)

Spain: Rapper Pablo Hasel who fled to university sent to jail 16.2.2021.

<https://www.bbc.com/news/world-europe-56082117> (haettu 23.12.2022)

Spanish authorities should amend the Criminal Code to strengthen existing safeguards of the right to freedom of expression 22.3.2021.

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/spanish-authorities-should-amend-the-criminal-code-to-strengthen-existing-safeguards-of-the-right-to-freedom-of-expression> (haettu 23.12.2022)

Belgian appeal court rejects extradition of convicted Spanish rapper 17.5.2022.

<https://www.reuters.com/world/europe/belgian-appeal-court-rejects-extradition-convicted-spanish-rapper-2022-05-17/> (haettu 23.12.2022)

Experts' Open Letter in Response to a Recent Policy Exchange Report 13.11.2021.

<https://sociologistofcrisis.wordpress.com/2021/11/13/experts-open-letter-in-response-to-a-recent-policy-exchange-report/> (haettu 3.12.2022)

Calls for a commission on knife crime in the black community 10.2.2022.

<https://www.london.gov.uk/press-releases/assembly/commission-on-knife-crime-in-black-community> (haettu 3.12.2022)

A Problem Profile of Violence, Gangs And Young People, MOPAC Evidence and Insight 09/2022.

<https://www.london.gov.uk/sites/default/files/2022-10/Serious%20youth%20violence%20problem%20profile.pdf> (haettu 3.12.2022)

Jussi Lehmusvesi, "Mun äijät ampuu heti" – Suomalaisten rap-kappaleiden kerrotaan lietsoneen jopa väkivaltaa, Helsingin Sanomat 11.11.2022.

<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000009186494.html> (haettu 2.12.2022)

Anu Nousiainen, Aika iso biiffi, Helsingin Sanomat kuukausiliite 31.12.2022.

<https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000009274303.html> (haettu 1.1.2023)

Robin de Peyer, Drill rap gang 1011 banned from making music with violent lyrics in landmark case, Evening Standard 15.5.2018.

<https://www.standard.co.uk/news/crime/drill-rap-gang-banned-from-making-music-with-violent-lyrics-in-landmark-case-a3864226.html> (haettu 30.12.2022)

Dan Hancox, Skengdo and AM: the drill rappers sentenced for playing their song, The Guardian 31.1.2019.

<https://www.theguardian.com/music/2019/jan/31/skengdo-and-am-the-drill-rappers-sentenced-for-playing-their-song> (haettu 17.11.2022)

Paige Collins, How YouTube's Partnership with London's Police Force is Censoring UK Drill Music 25.8.2022.

<https://www.eff.org/deeplinks/2022/08/how-youtubes-partnership-londons-police-force-censoring-uks-drill-music> (haettu 3.12.2022)

UK drill music 2022-007-IG-MR

<https://www.oversightboard.com/decision/IG-PT5WRTLW> (haettu 18.1.2023)

6.4 POHJOISMAAT

Verrattuna muihin maihin, taiteen sananvapauden tila Pohjoismaissa on hyvä, mutta on myös ongelmia.

Pohjoismaiden ministerineuvoston teettämä **raportti Konstens och kulturens frihet** (taiteen ja kulttuurin vapaus), joka julkaistiin vuonna 2022, nosti esille muun muassa uhkaukset, häirinnän ja vihan. Raportin mukaan tutkimukset Ruotsissa ja Norjassa viittaavat ongelmiin, mutta aiheesta tarvitaan lisää tietoa.

Taiteen sananvapauden toteutumiseen liittyy erityisiä haasteita vähemmistökieliä puhuville ja vähemmistöväestöihin kuuluville. **Saamelaisen kulttuurin** hyväksikäytöllä on pitkä historia, kuten myös saamelaisten vaikeuksilla saada äänensä kuulluiksi valtaväestön keskuudessa.

Vähemmistöjen haasteet voivat liittyä muun muassa taiteen omimiseen, siihen että kieltä tai ryhmää ei huomioida taidepolitiikassa tai esimerkiksi pienen alueen hallinnon päätöksentekoon.

Vuonna 2021 elokuva- ja televisio-ohjaajien eurooppalainen järjestö FERA, yhdessä muiden järjestöjen kanssa, nosti esille **elokuvasensuurin Färsearilla**. Kyseessä oli ohjaaja Katrin Joensen-Næsin elokuva ”Sæla”, jonka teemana oli naisen seksiriippuvuus.

Färsearien elokuvarahasto oli puoltanut rahoituksen myöntämistä elokuvalle, mutta Färsearien kulttuuriministeri Jenis av Ravna esti sen. Järjestöjen mukaan kulttuuriministeri oli toistuvasti sensuroinut elokuvia.

Tanska ja Norja ovat viime vuosina asettaneet kansalliset sananvapauskomissiot arvioimaan sananvapauden tilaa.

6.4.1 Tanskan sananvapauskomissio

Tanskan sananvapauskomission raportti julkaistiin 2020. Komissio arvioi, että sananvapaudella on vahva perusta ja hyvät edellytykset Tanskassa, mutta varoitti myös haasteista.

Komissio katsoi, että terrori, väkivalta ja uhkaukset, jotka kohdistuvat ihmisiin heidän ilmaisunsa tai vakaumuksensa vuoksi ovat suurin uhka sananvapaudelle.

Esimerkiksi komission jäsen Flemming Rose joutuu elämään henkivartijoiden kanssa. Vuonna 2005 hän oli kulttuuritoimittaja Jyllands-Posten lehdessä, joka julkaisi pilapiirroksia profeetta Muhammedista.

Komissio myös ilmaisi huolensa muun muassa laajalle levinneestä häirinnästä sekä lainsäädännön kehityksestä ja monesta säännöksestä, jotka rajoittavat sananvapautta.

Komission teettämän kyselyn mukaan, johon osallistui muun muassa taiteilijoita, sananvapaudella on vahva kannatus Tanskassa. Kyselyn mukaan kannatus kuitenkin laskee selvästi, jos sananvapauden käytöllä on seurauksia, esimerkiksi, jos ilmaisu loukkaa muita tai uhkaa yhteiskunnan yhtenäisyyttä.

Komissio piti huomionarvoisena, että vain vähän yli puolet vastaajista pitivät hyväksyttävänä, että ihmiset saisivat käyttää sananvapauttaan tavalla, joka voi loukata muita.

Tanskan sananvapauskomissio korosti, että on tärkeitä saavuttaa laajempi ymmärrys ja hyväksyntä, että sananvapaus ei suojaa vain harmittomia ja neutraaleja ilmaisuja.

Komissio myös painotti, että nykypäivän haasteisiin ei pitäisi vastata lisäämällä lainsäädäntöä, joka rajoittaa sananvapautta.

6.4.2 Norjan sananvapauskomissio

Norjan sananvapauskomissio julkaisi raporttinsa vuonna 2022. Komissio katsoi, että sananvapaudella on erittäin hyvät edellytykset Norjassa.

Komissio totesi, että muun muassa verkkohäirintä, joka kohdistuu taiteilijoihin, on ongelma, mutta oli vaikeata arvioida, jos taiteilijoihin kohdistuva häirintä oli erilaista tai laajemmalle levinnyttä kuin esimerkiksi poliitikkoihin tai toimittajiin kohdistuva häirintä.

Raportissaan komissio esitti, että on mahdotonta edellyttää, että taiteen tai taiteilijoiden arvosteleminen pitäisi olla asiallista tai rationaalista ollakseen hyväksyttävää, kuten jotkut tahot olivat toivoneet.

Norjan komissio kiinnitti huomiota tarpeeseen keskustella sananvapauden haasteista taidealan omissa piireissä.

Komission mukaan taide usein haastaa vakiintuneita käsityksiä siitä mikä on rationaalista tai asiallista. Taide on arena tunteelliselle.

Komission mukaan tästä tulee osa taiteen räjähdysmäisestä voimasta julkisessa keskustelussa.

Komissio kiinnitti huomiota tarpeeseen tutkia ja keskustella sananvapauden haasteista taidealan omissa piireissä.

Komission suosituksiin kuului muun muassa, että taiteen ja kulttuurin instituutiot pyrkisivät lisäämään taidealan tietoisuutta keskustelun, kritiikin ja erilaisten mielipiteiden arvosta.

Norjan sananvapauskomission suosituksiin kuului myös, että Norjan perustuslain sananvapautta koskeva pykälä (100 §) arvioitaisi.

Pykälä sisältää kolme sananvapautteen liittyvää keskeistä arvoa: totuuden tavoittelu, demokratia ja yksilön oikeus vapaaseen mielipiteenmuodostukseen.

Komissio suositti, että kahden muun arvon mahdollista lisäämistä tekstiin pitäisi harkita: suvaitsevuuden (*toleranse*) ja moniarvoisuuden (*manifold*). Perusteluissaan komissio esitti, että sananvapaus vahvistaa ihmisten kapasiteettia sietää mielipiteiden moninaisuutta, mikä on keskeistä demokratiassa.

Komissio kiinnitti huomiota Handyside-tapaukseen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa (ks. osio 3.3.3). Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan moniarvoisuus, suvaitsevaisuus ja avarakatseisuus ovat olennaisia demokraattiselle yhteiskunnalle. Siksi sananvapaus lähtökohtaisesti myös suojaa loukkaavia, järkyttäviä ja häiritseviä ilmaisuja.

Norjan sananvapauskomission jäsen Begard Reza erosi tehtävästään kesäkuussa 2021, mikä sai paljon mediahuomiota. Rezan mukaan komissio oli politisoitunut eikä esimerkiksi noudattanut toimeksiannon ehtoja.

Muut komission jäsenet eivät yhtyneet Rezan kritiikkiin, mutta Reza sai tukea taiteilijoiden järjestöiltä. Yksi syistä Rezan eroon oli, että komission järjestämään tilaisuuteen oli kutsuttu Facebook-tilin takana oleva henkilö, joka monen mielestä oli aiheuttanut taiteilijoihin kohdistuvaa häirintää.

Lähteitä ja lisätietoja

Nordiska Ministerrådet, Konstens och kulturens frihet i Norden: En kunskapsöversikt med utgångspunkt i forskningen om kulturpolitik, Nordisk kulturfakta 2022:03.

<https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1641546/FULLTEXT01.pdf> (haettu 28.12.2022)

Sofia Jannok: "Umeå 2014 ville tysta mig".

<https://www.svt.se/opinion/opinionsbildaren-sofia-jannok-1> (haettu 28.12.2022)

Frida Sandström, Samisk konstvär för vem?

<https://www.kro.se/konstn%C3%A4ren/konstnaren-2-2017/samisk-konstvar-for-vem/>
(haettu 28.12.2022)

Stop censoring our fellow Faroese filmmakers! 10.6.2021.

<https://screendirectors.eu/stop-censoring-our-fellow-faroese-filmmakers/> (haettu 21.12.2022)

Rasmus Faber Lundberg, Færøsk minister fjerner støtte til film om sexafhængighed – DFI og danske branchefolk kalder det "uretfærdigt" og "skræmmende", Kulturmonitor 23.6.2021.

<https://kulturmonitor.dk/film/art8369346/F%C3%A6r%C3%B8sk-minister-fjerner-st%C3%B8tte-til-film-om-sexafh%C3%A6ngighed-%E2%80%93-DFI-og-danske-branchefolk-kalder-det-uretf%C3%A6rdigt-og-skr%C3%A6mmende> (haettu 21.12.2022)

Ytringsfrihedens rammer og vilkår i Danmark, Betænkning afgivet af Ytringsfrihedskommissionen (Del 1), Betænkning nr. 1573.

https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2020/betaenkning_nr._1573_2020_del_1.pdf (haettu 17.11.2022)

Ytringsfrihedens rammer og vilkår i Danmark, Betænkning afgivet af Ytringsfrihedskommissionen (Del 2), Betænkning nr. 1573.

https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2020/betaenkning_nr._1573_2020_del_2.pdf (haettu 9.12.2022)

En åpen og opplyst offentlig samtale, Ytringsfrihetskommisjonens utredning, Norges offentlige utredninger 2022: 9.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/753af2a75c21435795cd21bc86faeb2d/no/pdfs/nou2022022000900odddpdfs.pdf> (haettu 17.11.2022)

Norjan sananvapauskomission raportti: Yhteen veto pohjoissaameksi.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/753af2a75c21435795cd21bc86faeb2d/no/sved/samisk-sammendrag.pdf> (haettu 31.12.2022)

Joy Hyvärinen, Tarvitseeko Suomi sananvapauskomission? Suomen PEN 29.8.2022.

<https://www.suomenpen.fi/joy-hyvarinen-tarvitseeko-suomi-sananvapauskomission/>
(haettu 17.11.2022)

Joy Hyvärinen, Demokratia voi tarvita loukkaavia, järkyttäviä ja häiritseviä ilmaisuja, Poliitikasta 6.10.2022.

<https://politiikasta.fi/demokratia-voi-tarvita-loukkaavia-jarkyttavia-ja-hairitsevia-ilmaisuja/>
(haettu 7.1.2023)

Magne Lerø, Rezas exit må ikke forstås som varsling, Subjekt 28.6.2021.

<https://subjekt.no/2021/06/28/rezas-exit-ma-ikke-forstas-som-varsling/> (haettu 28.12.2022)

7 Taiteen sananvapaus Suomessa

7.1 NYKYTILANNE

Taiteen sananvapauden tila on yleisesti katsoen hyvä Suomessa, vaikka mennyt suomettumisen aikakausi ja siihen liittyvä itsesensuuri ovat vielä lähellä.

Kuten muut Pohjoismaat, Suomi yleensä sijoittuu korkealle kansainvälisissä demokratia- ja lehdistönvapausvertailuissa.

Taiken ”100 puheenvuoroa taiteesta”-hankkeessa (2017-2018) Raija Koli, nykytaiteen tiedotuskeskus Framen toimitusjohtaja, esitti, että Suomessa asiat ovat suurelta osin hyvin. Hän kuitenkin korosti, että perustuslailliset vapaudet ja oikeudet eivät ole itsestään selviä ja kannusti kaikkia vaalimaan taiteen sananvapautta.

Suomen Taiteilijaseuran puheenjohtaja Teemu Mäki totesi vuonna 2021 julkaistussa esseessä (Miten taiteen käy?), että sananvapaus on Suomessa hyvällä tolalla. Mäen mukaan taidetta arvostetaan ja se nähdään perusoikeutena, mutta hän myös ilmaisi huolensa muun muassa taiteen rahoittamisesta.

Mäki myös totesi, että jopa ”... kaltaiseni kiistelty, joissain piireissä vihattu ja oikeudessa tuomittu kissantappajataiteilija saa apurahoja ja päätyy virallisiin työryhmiin suunnittelemaan taidepolitiikan ja taiderahoituksen tulevaisuutta” (ks. osio 7.2.3).

Vaikka tilanne on hyvä verrattuna moneen muuhun maahan, taiteen sananvapaudella on kuitenkin haasteita Suomessa.

7.2 SUOMALAISIA TAPAUKSIA

Taide on monesti aiheuttanut kiistoja ja kohuja Suomessa. Taide on nähty rikollisena, järkyttävänä, moraalittomana tai jumalaa pilkkaavana.

Alla on esimerkkejä tapauksista, jotka heijastavat taiteen sananvapauden suhdetta suomalaiseen yhteiskuntaan.

Tapaus, jossa poliisi kielsi Q-teatterin järjestämän Baltic Circle-festivaaliin kuuluvan teoksen esittämisen alkuperäisessä muodossaan käsitellään osiossa 3.2.1.

7.2.1 Hannu Salaman romaani Juhannustanssit

Yksi tunnetuimmista tapauksista Suomessa koskee kirjailija Hannu Salaman romaania Juhannustanssit, joka ilmestyi vuonna 1964.

Romaanihenkilöt ryyppäävät, kiroilevat ja harrastavat seksiä. Yksi heistä, muurari Hiltunen, esittää humalassa rienaavan ”saarnan”. Pilasaarnaan sisältyy esimerkiksi ”... että Jeesus seurustelee vakituiseen tiineen aasin tamman kanssa koska Jeesus ei ole mikään tuhkamuna.”

Kirja aiheutti suuren kohun. Piispa kritisoi sitä ja ryhmä kokoomuksen kansanedustajia otti asian esille eduskunnassa. Salama tuomittiin ehdolliseen vankeuteen ja kustantaja sakkoihin jumalanpilkasta.

Presidentti Kekkonen armahti Salaman vuonna 1968, mutta sensuroimaton versio Juhannustansseista julkaistiin vasta 1990.

7.2.2 Harro Koskisen teokset Sikamessias ja Sikavaakuna

Taiteilija Harro Koskisen Sikamessias ja Sikavaakuna vuodelta 1969 ovat toinen tunnettu suomalainen tapaus.

Teoksissa sarjakuvamainen sika oli sijoitettu ristille Jeesuksen tilalle ja Suomen vaakunaan leijonan tilalle. Sikahahmot olivat toistuva teema Koskisen teoksissa.

Teokset esitettiin Nuorten näyttelyssä vuonna 1969.

Koskinen ja Nuorten näyttelyn jury tuomittiin sakkoihin jumalanpilkasta ja Suomen vaakunan häpäisemisestä.

Ylen haastattelussa vuonna 2015 silloin 70-vuotias Koskinen

kertoi, että tuomio, joka johti apurahojen loppumiseen, vaikutti merkittävästi hänen uraansa.

Haastattelussa hän sanoi, että tapaus ” ... on ollut minulle vuosikymmeniä kestävä harmi, joka tavallaan on pilannut elämäni.”

***Haastattelussa
Koskinen kertoi, että
tapaus ”... on ollut
minulle
vuosikymmeniä
kestävä harmi, joka
tavallaan on pilannut
elämäni.”***

7.2.3 Teemu Mäen videoteos, jossa hän tappaa kissan

Vuonna 1988 kuvataiteilija Teemu Mäki tappoi kissan kirveellä videoteoksessa.

Mäki hankki kissan eläinsuojeluyhdistykseltä, kertomatta että hän aikoi tappaa kissan. Videoteoksessa hän tappaa kissan kirveeniskuilla ja masturboi kuolleen kissan vieressä.

Mäki on tehnyt teoksesta useita versioita. Ensimmäinen oli nimeltään Sex and Death (seksi ja kuolema).

Mäki tuomittiin sakkoihin eläinräökkäyksestä, koska hän iski kissaa kolme kertaa kirveellä ennen kuin onnistui tappamaan sen videossa.

Vuonna 1994 Valtion taidemuseo osti teoksen, mutta sitä ei ole esitetty julkisesti. Mäki on julkaissut esseen (Kissa) verkkosivustollaan, jossa hän kertoo teoksesta.

7.2.4 Ville Rannan piirrokset profeetta Muhammedista

Vuonna 2005 Tanskassa syntyi suuri kohu, joka levisi maailmalle ja joka johti vakaviin väkivaltaisuuksiin, tanskalaisen Jyllands-Posten lehden julkaisemista pilapiirroksista profeetta Muhammedista (ks. myös osio 6.4.1).

Suomalaista sarjakuvataiteilijaa Ville Rantaa häiritsi, että pilapiirtäjät Suomessa eivät ottaneet

***Ranta on saanut
työstään muun muassa
sananvapausjärjestö
Suomen PENin
sananvapauspalkinnon.***

kantaa asiaan ja että poliittiset päättäjät olivat pyytäneet, että media ei näyttäisi tanskalaisia piirustuksia.

Kaltio-lehti julkaisi Rannan piirtämän sarjakuvan, jossa profeetta Muhammed esiintyi naamio kasvoillaan ja jossa Suomen poliittiset johtajat polttivat Tanskan lipun.

Sarjakuva käsitteli muun muassa fundamentalismia, Irakin sota, öljyä ja sananvapautta. Siitä seurasi paljon huomiota ja kiivaita keskusteluja.

Ranta on saanut työstään muun muassa sananvapausjärjestö Suomen PENin sananvapauspalkinnon.

Vuonna 2022 Rannan piirroksista, jotka käsittelivät muun muassa Salman Rushdien puukotusta (ks. osio 6.1) ja Iranin hallitusta, tehtiin rikosilmoitus, jossa on kyse kiihottamisesta kansanryhmää vastaan ja uskonrauhan rikkomisesta (ks. myös osio 7.3.1).

7.2.5 Ulla Karttusen installaatio Neitsythuorakirkko

Vuonna 2008 Ulla Karttusen installaatio Neitsythuorakirkko avattiin helsinkiläisessä taidegalleriassa. Hyvin nopeasti avajaisten jälkeen näyttely suljettiin poliisin toimesta.

Installaatioon kuului satoja kuvia seksuaalisesti poseeratuista nuorista ja alaikäisten näköisistä naisista ja tytöistä. Osa kuvista olivat väkivaltaisia tai halventavia.

Monet kuvissa esiintyvät naiset tai tytöt olivat tunnistettavia, koska kuvia ei oltu käsitelty esimerkiksi peittämällä kasvoja. Karttunen oli hakenut kuvat internetistä.

Karttunen esitti, että hänen tarkoituksensa oli kritisoida ja herättää keskustelua lapsiin kohdistuvasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja väkivallasta (lapsipornografiasta).

Karttunen kuitenkin tuomittiin kuvien hallussapidosta ja levittämisestä. Hän ei saanut rangaistusta, muun muassa sen perusteella, että hänen tarkoituksensa oli ollut herättää yhteiskunnallista keskustelua.

Karttunen valitti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, mutta tuomioistuin katsoi, että ei ollut perusteluja ottaa tapausta tutkittavaksi.

Installaatioon kuului satoja kuvia seksuaalisesti poseeratuista nuorista ja alaikäisten näköisistä naisista ja tytöistä.

7.2.6 Vantaan kaupunki ja graffitintekijät

Vuonna 2017 Vantaan kaupunki puuttui teokseen kaupungin ylläpitämällä graffitiseinällä.

Myyr York-niminen seinä oli tarkoitettu vaihtuville teoksille ja graffitintekijät maalasivat uusia teoksia vanhojen päälle.

Kyseessä olevassa tapauksessa Vantaan kaupunki kuitenkin päätti osittain peittää graffitin ja myös poistaa osia siitä.

Oikeusasiamies katsoi, että taiteellisin keinoin esitetty kritiikki koski yleisesti tärkeää kysymystä.

Ennen tätä Vantaan kaupungin sisäisen tarkastuksen raportit, jotka käsittelivät kaupungin omistaman Myyrmäen Urheilupuisto Oy:n varojen käyttöä, olivat tulleet julkisuuteen. Medioissa oli kerrottu muun muassa tuhansien eurojen alkoholilaskuista.

Kyseessä oleva graffititeos esitti yhtiöön liittyviä henkilöitä ja sisälsi muun muassa heidän nimensä.

Vaikka kantelija myöhemmin perui kantelun, oikeusasiamies Petri Jääskeläinen päätti jatkaa asian käsittelyä, koska hänen mielestään sillä näytti olevan sananvapauden näkökulmasta yleisempää merkitystä.

Ratkaisussaan oikeusasiamies totesi, että taiteellisin keinoin esitetty kritiikki oli koskenut paikallisesti ja myös valtakunnallisesti kiinnostavaa yleisesti tärkeää kysymystä. Tämän vuoksi kynnys puuttua sananvapauden käyttöön oli korkea.

Oikeusasiamies katsoi, että puuttuminen graffitintekijöiden sananvapauteen ei olisi ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa ja Vantaan kaupunki oli loukannut heidän sananvapauttaan.

Oikeusasiamies huomioi, että teosta ei hävitetty ja koko teos oli siirretty Vantaan kaupungin taidemuseoon, minkä myös taiteilijat olivat hyväksyneet. Asia ei siis edellyttänyt toimenpiteitä.

7.2.7 Kivinokan kesäteatterin Uppo-Nalle näytelmä ja rokotevastaiset tahot

Vuonna 2021 Helsingissä sijaitsevaan Kivinokan kesäteatteriin kohdistui vakavaa häirintää ja uhkauksia.

Tapauksessa oli kyse vuosikymmeniä vanhasta lasten näytelmästä Uppo-Nallesta, jossa Uppo-Nalle muun muassa saa rokotteen, niin että se ei pelkäisi peipposia.

Rokotteita vastustavat tahot tulkitsivat tämän yrityksenä kannustaa ihmisiä ottamaan koronavirusrokote. Teatteri sai suuren määrän vihamielisiä yhteydenottoja, muun muassa uhkauksia tulla teatteriin pesäpallomailojen kanssa.

Aggressiivisten yhteydenottojen seurauksena teatterijohtaja päätti poistaa rokotekohtauksen näytelmästä, koska hän halusi välttää ongelmia ja väkivallan uhkaa lapsille tarkoitetuissa esityksissä.

Vaikka tämä on ymmärrettävää, on hyvin huolestuttavaa, että taiteen sananvapautta onnistuttiin rajoittamaan häirinnällä ja uhkailulla.

Teatterijohtaja poisti kohtauksen, välttääkseen ongelmia ja väkivallan uhkaa lapsille tarkoitetuissa esityksissä.

7.3 HAASTEITA SUOMESSA

Taiteen sananvapauden haasteet ovat usein samat kuin sananvapauden haasteet yleensä, esimerkiksi vihamielinen häirintä ja suurten verkkopalvelujen säännöt ja moderointimenetelmät (ks. osio 4).

Haasteet kuitenkin usein korostuvat, kun on kyse taiteellisesta ilmaisusta.

Farida Shaheed, YK:n erityisraportoija, esitti raportissaan taiteellisesta ilmaisusta (ks. osio 4.1), että kuten toimittajat ja ihmisoikeuspuolustajat, taiteilijat ovat alttiita riskeille koska heidän työhönsä kuuluu julkisen kiinnostuksen herättäminen.

Taide kokeilee uutta, provosoi ja koettelee yhteiskunnan rajoja, mikä usein vie sen sananvapauden rajojen lähelle.

Monet haasteet voivat olla suurempia pienessä maassa kuten Suomessa. Esimerkiksi verkkopalvelujen sisällönmoderointijärjestelmillä on usein vaikeuksia pienten kieliryhmien kanssa, josta seuraa enemmän virheellisiä moderointipäätöksiä.

Kielelliset ja kulttuuriset vähemmistöt ovat erityisen haastavassa asemassa. Saamelaiden taiteilijoiden lähtökohtaa varjostaa kulttuurisen hyväksikäytön historia. Oman asemansa ja äänensä löytäminen alalla, jota valtaväestö dominoi ja jossa kilpailu on usein hyvin kova, voi olla vaikeata.

Taiteen saavutettavuus on merkittävä haaste monelle vammaiselle henkilölle, sekä taiteilijoille että heille, jotka haluavat kokea taidetta.

Vaikka taiteen sananvapauden tila Suomessa on yleisesti katsoen hyvä, esimerkiksi itsesensuuri ja taloudellinen sensuuri voivat olla suurelta osin piileviä ongelmia.

Suomen pienillä markkinoilla ja pienissä taiteen piireissä haasteet voivat korostua voimakkaasti. Vaihtoehdot voivat olla vähissä, jos esimerkiksi ei onnistu miellyttämään apurahan antajaa tai sponsoria.

Kasvatavat kaupalliset odotukset ovat huolestuttava trendi, joka kaventaa taiteen sananvapautta. Esimerkiksi kirja-alalla odotukset, että teos kirjoitetaan tavalla, joka myös sopii äänikirjaksi, vaikuttavat merkittävästi kirjailijan mahdollisuuteen ilmaista itseään kuten hän haluaisi.

7.3.1 Jumalanpilkan rangaistavuus

Suomessa yksi ongelma erottuu erityisesti: jumalanpilkan (uskonrauhan rikkomisen) rangaistavuus.

Rikoslain mukaan uskonrauhan rikkomisesta voi seurata sakko tai enintään kuuden kuukauden vankeus (17 luku 10 §). Pykälään kuuluu jumalan pilkkaaminen tai kirkon tai uskonnollisen yhdyskunnan pyhänä pidetyn asian herjaaminen ja myös esimerkiksi jumalanpalvelun tai muun tämän tyyppisen tilaisuuden häiritseminen.

Asiantuntijat ja sananvapautta puolustavat järjestöt ovat toistuvasti nostaneet esille, että jumalanpilkan rangaistavuus rajoittaa sananvapautta tavalla, joka ei ole hyväksyttävä. Myös uskontoja ja kirkkoja pitäisi saada arvostella ilman rangaistuksen riskiä.

Tärkeässä yleiskommentissa numero 34, joka tulkitsee kansainvälistä Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (KP-sopimus, ks. osio 3.3) YK:n ihmisoikeuskomitea¹¹ totesi, että jumalanpilkan kieltävät lait eivät ole hyväksyttävää sananvapauden rajoituksia.

YK:n ihmisoikeuskomitea nosti asian esille vuonna 2021 raportissa, joka tarkasteli KP-sopimuksen täytäntöönpanoa Suomessa. Komitea suositti, että Suomen pitäisi poistaa uskonrauhan rikkomisen rangaistavuus.

Asiantuntijat Suomessa ovat esittäneet, että jos jumalanpilkan rangaistavuus poistettaisiin, rikoslain pykälää kiihottamisesta kansanryhmää vastaan voitaisiin soveltaa tapauksissa, joissa jumalanpilkkaa koskevaa säännöstä olisi muuten sovellettu. Rikoslain mukaan kiihottaminen kansanryhmää vastaan voi perustua muun muassa uskontoon tai vakaumukseen (11 luku 10 §).

***Nigeriassa nuori
laulaja Yahaya
Sharif-Aminu on
tuomittu kuolemaan
jumalanpilkasta.***

Uskonrauhan rikkomisen ja jumalanpilkan kriminalisointi Suomen lainsäädännössä heikentää Suomen asemaa sananvapauden ja ihmisoikeuksien puolustajana kansainvälisellä tasolla.

Joissakin maissa jumalanpilkkaa voi johtaa kuolemantuomioon. Esimerkiksi Nigeriassa 22-vuotias laulaja Yahaya Sharif-Aminu tuomittiin vuonna 2020

kuolemaan WhatsAppissa jakamansa laulun vuoksi.

Hän valittiin tuomiosta ja korkeampi tuomioistuin kumosi sen vuonna 2022, mutta palautti asian alempaan tuomioistuimeen käsiteltäväksi uudelleen. Tätä kirjoittaessa hänen kohtalonsa on epävarma.

7.3.2 Loppuhuomiot

Raportissaan oikeudesta taiteellisen ilmaisun ja luomisen vapauteen (ks. osio 4.1) YK:n Farida Shaheed esitti, että kiistanalaisten taideteosten näyttämistä ei pitäisi välttää sen perusteella, että valmistautumaton yleisö voisi kohdata teoksen.

Shaheedin mukaan pitäisi sen sijaan panostaa **taidekasvatukseen**, joka voidaan nähdä voimakkaana ja tehokkaana vaihtoehtona sensuurille.

¹¹ YK:n ihmisoikeuskomitea (Human Rights Committee) seuraa YK:n Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen toimeenpanoa sopimusvaltioissa. YK:n Ihmisoikeusneuvosto (Human Rights Council) on YK:n pääasiallinen ihmisoikeuksia edistävä elin.

Taidekasvatuksen ja -koulutuksen kansalliset visiot 2030 korostavat muun muassa taiteen roolia yhteiskunnassa ja demokratian tukemista.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on useasti korostanut taiteen roolia vapaassa ajatusten ja mielipiteiden vaihdossa, joka on olennainen osa demokraattista yhteiskuntaa.

Suomen turvallisuusympäristö on muuttunut merkittävästi viime vuoden aikana. Uhkakuvaan kuuluu hybridiuhat ja toiminta, joka pyrkii heikentämään demokratiaa.

Demokratian vahvistaminen on nyt erityisen tärkeää. Taiteen sananvapauden turvaaminen kuuluu siihen.

Lähteitä ja lisätietoja

Tiellä sananvapauteen – suomalaisen sananvapauden ja sensuurin muistikirja.
<https://sananvapauteen.fi/> (haettu 15.1.2023)

Freedom House, Freedom in the world 2022: Finland.
<https://freedomhouse.org/country/finland/freedom-world/2022> (haettu 7.12.2022)

Reporters without Borders Press Freedom Index 2022.
<https://rsf.org/en/index> (haettu 7.12.2022)

Raija Koli, Sinunkin tehtäväsi on vaalia taiteen sananvapautta 28.3.2017.
<https://100puheenvuoroataiteesta.taike.fi/sinunkin-tehtavasi-on-vaalia-taiteen-sananvapautta/>
(haettu 7.12.2022)

Teemu Mäki, Miten taiteen käy? 21.10.2021.
<https://www.uniarts.fi/artikkelit/puheenvuorot/teemu-maen-essae-miten-taiteen-kay/> (haettu 7.12.2022)

Milla Peltonen, Juhannustanssit sai toimia sananvapauden ilmapuntarina.
<https://sananvapauteen.fi/artikkeli/1958> (haettu 15.1.2023)

Pia Parkkinen, Seksi, kiroilu ja ivasaarna olivat liikaa – Hannu Salaman jumalanpilkkatuomiosta on 50 vuotta 20.9.2016.
<https://yle.fi/a/3-9137492> (haettu 7.12.2022)

Tuomo Olkkonen, Harro Koskisen Sikamessias pilkkasi jumalaa.
<https://sananvapauteen.fi/artikkeli/185> (haettu 7.12.2022)

Markku Sandell, Juha Rissanen & Anna Hurtta, Henkilökuva: Harro Koskisen sika oli pop, kunnes saarnaaja suuttui 22.8.2015.
<https://yle.fi/a/3-8244022> (haettu 30.11.2022)

Teemu Mäki, Kissa (17.4.–18.12.2004, päivitetty 2.9.2005).
<https://teemumaki.com/essayskissa.html> (haettu 7.12.2022)

Heidi Sommar, Teemu Mäki nosti kissan pöydälle 28.2.2011 päivitetty 20.3.2012.
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2011/02/28/teemu-maki-nosti-kissan-poydalle> (haettu 14.1.2023)

Tuomas Karemo, Kissantappovideon ruumiinavaus 4.12.2015.
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/12/04/kissantappovideon-ruumiinavaus> (haettu 7.12.2022)

Päivikki Karhula, Ville Rannan Muhammed-sarjakuvat aiheuttivat kiistan.
<https://sananvapauteen.fi/artikkeli/2312> (haettu 9.12.2022)

Ville Ranta, Kaltio ja sananvapaus, päätoimittajan kommentti Muhammed-sarjakuvakohusta 10.4.2006.
<https://www.kaltio.fi/vanhat/indexfc3c.html?842> (haettu 7.12.2022)

Jukka Lindfors, Tanskan Muhammed-piirroksat poikivat Oulussa sarjakuvaskandaalin 10.10.2012 päivitetty 9.1.2015.
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2012/10/10/tanskan-muhammed-piirroksat-poikivat-oulussa-sarjakuvaskandaalin#media=82586> (haettu 31.12.2022)

Velipekka Pekkola, Ville Ranta muistelee Muhammed-sarjakuvakohua 12 vuotta sitten: "Nyt minua voisi pelottaa enemmän" 28.8.2018 päivitetty 30.8.2018.
<https://yle.fi/a/3-10375198> (haettu 7.12.2022)

Emilia Pakkala, Pilapiirtäjä Ville Ranta on ihmeissään häntä vastaan tehdystä rikosilmoituksesta – "Luulen, että kyseessä on trollaaminen" 28.9.2022.
<https://yle.fi/a/3-12642461> (haettu 11.1.2023)

Jussi Mankkinen, Terävällä kynällä 11.12.2022.
<https://yle.fi/a/74-20006697> (haettu 31.12.2022)

Päivikki Karhula & Riku Neuvonen, Tapaus Neitsythuorakirkko.
<https://sananvapauteen.fi/artikkeli/898> (haettu 7.12.2022)

Kaisa Heinänen, Syyttäjä vaatii Ulla Karttuselle sakkorangaistusta, Helsingin Sanomat 17.5.2008.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000004570110.html> (haettu 7.12.2022)

Paavo Rytäsä, Lapsipornoteoksen takavarikko 14.03.2008 päivitetty 21.11.2011.
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/03/14/lapsipornoteoksen-takavarikko> (haettu 7.12.2022)

Application no. 1685/10 by Ulla Annikki KARTTUNEN against Finland.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-104816%22%5D%7D> (haettu 7.12.2022)

Vantaan kaupunki loukkasi graffitin tekijöiden sananvapautta EOAK/1206/2016 15.5.2017.
<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1206/2016> (haettu 30.11.2022)

Ellinoora Sandell, Oikeusasiamies: Vantaa loukkasi sananvapautta kieltämällä graffitin 19.5.2017.
<https://yle.fi/a/3-9622145> (haettu 7.12.2022)

Erika Åkman & Noora Hapuli, Uppo-Nallen rokotekohtaus herätti rajun viharyöpyn – teatteri muutti näytelmää: ”On soiteltu hävyttömiä puheluita ja uhkailtu”, Ilta-Sanomat 19.5.2021.
<https://www.is.fi/viihde/art-2000007988835.html> (haettu 7.12.2022)

Veikko Eromäki, Teatteriesityksestä poistettiin kohtaus, kun näytöksiin uhattiin tulla pesimailojen kanssa – Rosa Meriläinen: Tällainen on törkeää ja väärin 21.5.2021.
<https://yle.fi/a/3-11940180> (haettu 8.12.2022)

Teemu Hallamaa, Suomenkielinen vihapuhe rehottaa Facebookissa eikä ihme: tietovuoto paljastaa, että moderoiijia on vain muutama ja algoritmit toimivat huonosti 18.12.2021.
<https://yle.fi/a/3-12237037> (haettu 8.1.2023)

Kaisa Ahvenjärvi, Kulttuurinen omiminen on vallankäyttöä, Poliitikasta 29.6.2017.
<https://politiikasta.fi/kulttuurinen-omiminen-vallankayttoa/> (haettu 8.1.2023)

Sinimaria Halonen, Saamelaisilta taiteilijoilta puuttuu taiteellinen vapaus, sanoo dokumentaristi Suvi West: ”On pakko olla poliittisesti aktiivinen”, Kotiliesi 4.2.2022.
<https://kotiliesi.fi/ihmiset-ja-ilmiot/kulttuuri/saamelaisilta-taiteilijoilta-puuttuu-taiteellinen-vapaus-sanoo-dokumentaristi-suvi-west/> (haettu 23.12.2022)

Tutkimus: Suomessa taiteen pariin hakeutuvat lahjakkaat ja kyvykkäät – tasa-arvoiseen taidekasvatukseen ja taiteesta nauttimiseen on vielä matkaa 4.10.2021.
<https://www.uniarts.fi/artikkelit/uutiset/tutkimus-suomessa-taiteen-pariin-hakeutuvat-lahjakkaat-ja-kyvykkaat-tasa-arvoiseen-taidekasvatukseen-ja-taiteesta-nauttimiseen-on-viela-matkaa/> (haettu 8.1.2022)

Kati Siponmaa, Vammaisilla taiteilijoilla on edelleen suuri kynnys taiteilijaresidensseihin – Torniossa ja Haaparannalla etsitään tilaa taiteilijuuteen 30.6.2022 päivitetty 1.7.2022.
<https://yle.fi/a/3-12514976> (haettu 8.1.2023)

Concluding observations on the seventh periodic report of Finland CCPR/C/FIN/CO/7 3.5.2021.
<https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/ccprcfinc07-concluding-observations-seventh-periodic-report> (haettu 11.1.2023)

Annika Martikainen, Suomi on yksi viimeisistä Euroopan maista, joissa jumalanpilkkua on rangaistavaa – Kirkon sisällä oltaisiin valmiita uudistamaan lakia 4.7.2021 päivitetty 5.7.2021.
<https://yle.fi/uutiset/3-11989586> (haettu 9.12.2022)

Rights experts denounce death sentence against Nigerian singer who posted on WhatsApp 28.9.2020.
<https://news.un.org/en/story/2020/09/1074022> (haettu 28.12.2022)

Nigeria's sharia blasphemy law not unconstitutional, court rules 17.8.2022.
<https://www.reuters.com/world/africa/nigerias-sharia-blasphemy-law-not-unconstitutional-court-rules-2022-08-17/> (haettu 28.12.2022)

Nigerian Singer Sentenced To Death, Sharif-Aminu Appeals Conviction At Supreme Court, Wants Blasphemy Declared Unconstitutional 9.11.2022.
<https://saharareporters.com/2022/11/09/nigerian-singer-sentenced-death-sharif-aminu-appeals-conviction-supreme-court-wants/> (haettu 28.12.2022)

Taidekasvatuksen ja -koulutuksen kansalliset visiot 2030.
<https://www.uniarts.fi/projektit/taidekasvatuksen-ja-koulutuksen-kansalliset-visiot-2030/> (haettu 12.1.2023)

